

NAGY ÁGNES

A pártállam megméréttetése a lakáshivatalban

Politikai berendezkedés és hétköznapi érdekérvényesítés a koalíciós időszakban

„A paragrafusokat nem kell szó szerint figyelembe venni, mert ha a nép érdekeit képviseljük, akkor nincs az a törvény vagy kormányrendelet, amely ezt keresztül tudná húzni. [...] Népi demokráciában a nép érdekében történő intézkedések mindig törvényerőre emelkednek.”

*(Az MKP központjának küldötte a jászberényi párttagoknak
1945 áprilisában)¹*

Magánlaksértési ügyek: tiltakozás a „köz” behatolása ellen

Egy újpesti lakos 1951 augusztusában „feljelentést” tett a Fővárosi Tanács Lakásgazdálkodási Osztályán annak két alkalmazottja, továbbá egy szomszédja ellen *magánlaksértés* címén. Panasza szerint vele egy házban élő sógornője ellen „kilakoltatási végzés volt és a kilakoltatási végzés foganatosítása közben teljesen független lakásomba behatoltak”.² A kilakoltatás során „hozattak lakatost, [ki]nyitatták az én lakásomat, amely teljesen független a kiürített lakástól majd a kiürített lakás bútorait lakásomba behordatták”. Két hét elteltével a lakása „önhatalmú ki nyitása” miatt panaszt tevő Nezvál Edének a Fővárosi Tanács Lakásgazdálkodási Osztálya többek között a következőket válaszolta: „...a kiürített lakás egyes bútorai és a kb. 4–5 mázsa tűzifa Nezvál Ede tu-

¹ Idézi STANDEISKY Éva: Remény és szorongás. Demokráciaértelmezések és demokráciaelképzelések. In: RAINER M. János–STANDEISKY Éva (szerk.): *A demokrácia reménye. Magyarország, 1945. (Évkönyv XIII.)* 1956-os Intézet, Budapest, 2005. 54–91., 57.

² BFL XXIII. 116. a. Budapest Fővárosi Tanács VB Lakásügyi Osztályának iratai. Általános iratok. 29. kisdoboz, 708/1951. Nezvál Ede panaszbeadványa, 1951. augusztus 2.

lajdona volt. Így a szóban forgó Nezvál Ede lakását a lakatos a rendőr bajtárs utasítására felnyitotta, azért történt, hogy sajját holmiját lakásába betudják rakni. [...] A lakáshivatali dolgozóktól nyert értesülés szerint Andarkó és Csereiné vallomása az volt, hogy a fáskamra helységben talált holmik nagyrészből Nezvál Ede tulajdona pontosan az ő anyagi érdekei[t] tartotta szemelőtt a lakásgazdálkodá[s] hivatali személyzete és a karhatalom az ott jelenlevő személyek helyeslése mellett, hogy holmiát Nezvál Ede salyát lakásában berakják, emberi gondosággal.”³

Nezvál Ede esete az 1945 utáni lakásügyek egy jól elkülöníthető típusát képviseli: a *magánlaksértési ügyekét*. Ezek a panaszok egy társadalmi norma megsértéséről árulkodnak: a magánlakás határai a hatósági lakás-kiutalás keretei között átjárhatóvá váltak. Azzal, hogy a hatósági lakás-elosztás körülményei között a lakás a köz ellenőrzése alá került, a lakás mint magántér sérthetetlensége csorbult. Amit Nezvál Ede hat évvel az új rendszer bevezetése után is magántere megsértéseként élt meg (az „önkényeskedés”, „önhatalmú” fellépés, „feljelentés”, „tényálladék”, „büntető eljárás” terminusok használata jogi sérelemre is utal), miközben semmiféle anyagi kár nem érte, az a lakáshivatal számára magától értetődő volt. A lakás felnyitására nem is reflektált: a panaszos anyagi érdekeinek védelme a lakásába történt behatolással magától értetődő volt.

Két korábbi, 1947 és 1949 közötti magánlaksértési ügy ennél is többre enged következtetni. Ezek esetében már nemcsak arról van szó, hogy a köz akadálytalanul hatol a magánszférába. A „köz” szereplőként való megjelenése a lakásbérleti jogviszonyban azt politikai tartalommal telíthette. Mivel a lakást a köz adta, az egyénnek a köz előtt kellett bizonyítania igényjogosultságát, így a lakásügy az egyén és a köz viszonyát érintette. A lakásügyi vitákban a köz, konkrétan a közhatalom, illetve a közérdek eltérő felfogásai konfrontálódhattak. A lakásügy telítődése ezzel a típusú politikummal tetten érhető ebben a két ügyben is, még hozzá egy olyan időszakban – a koalíciós korszak végén és a pártállami rendszer kezdetén –, amikor a politikai berendezkedés még társadalmi viták és politikai játszmák tárgyát képezte. A két vitát az váltotta ki, hogy a lakásbérleti viszonyba a köz képviselőjében a közhatalom gyakorlásának újfajta elképzeléseit érvényesítő szereplők avatkoztak be. Egy-egy kerületi házmegbízotti testület, a másik alkalommal a NÉKOSZ (Népi Kollégiumok Országos Szövetsége) próbálta érvényesíteni a köz-

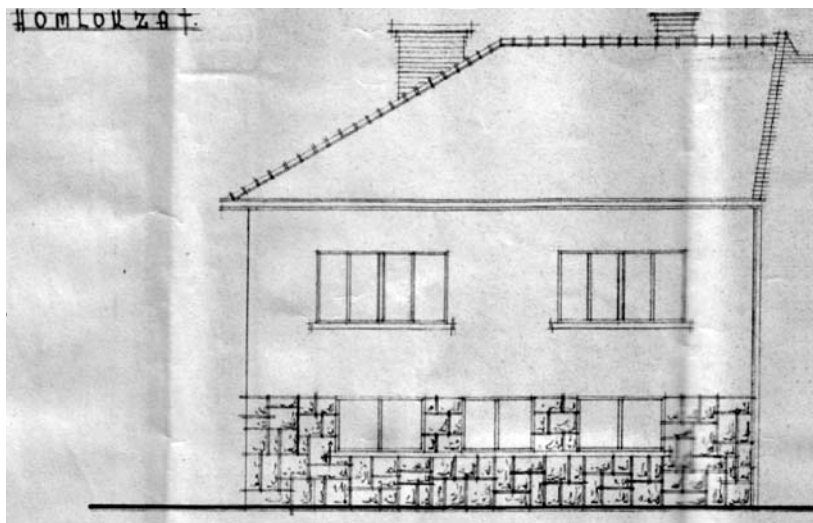
³ BFL XXIII. 116. a. 29. kisdoboz, 708/1951. Értesítés Nezvál Edének lakásügyi panaszja tárgyában, 1951. augusztus 16. A forrásokat minden esetben eredeti helyesírással idézem.

hatalom és a közérdek 1945 utáni kommunista elgondolását. A második világháborút követő átalakulásnak így egy olyan szintje mutatkozik itt meg, amelyen a politikai viták a hétköznapi emberek érdekérvényesítési gyakorlataival találkoztak. A lakásviták során ugyanis, mivel az állampolgár és egy közhivatal érintkezésével zajlottak, a hivatallal szemben kifejezésre juttatott magánelvárásoknak és a hivatal reakcióinak kölcsönhatása a közhatalom működését is alakította.

Egy önkényes lakásfoglalás az Angyalföldön...

A XIII. kerületi elöljáróság lakáshivatalába⁴ 1947. november 22. és 25. között négy lakáskérelem érkezett be egy Tüzér utcai családi ház két-szoba-hallos-cselédszobás lakására (1. és 2. kép). A kérelmek egybeesését a hatósági lakásnyilvántartás – hivatali zsargonban az úgynevezett lakáskataszter – hiánya okozta, ami miatt kiutalási kérelmet kizárólag

1. kép: A Tüzér utcai magasföldszintes ház

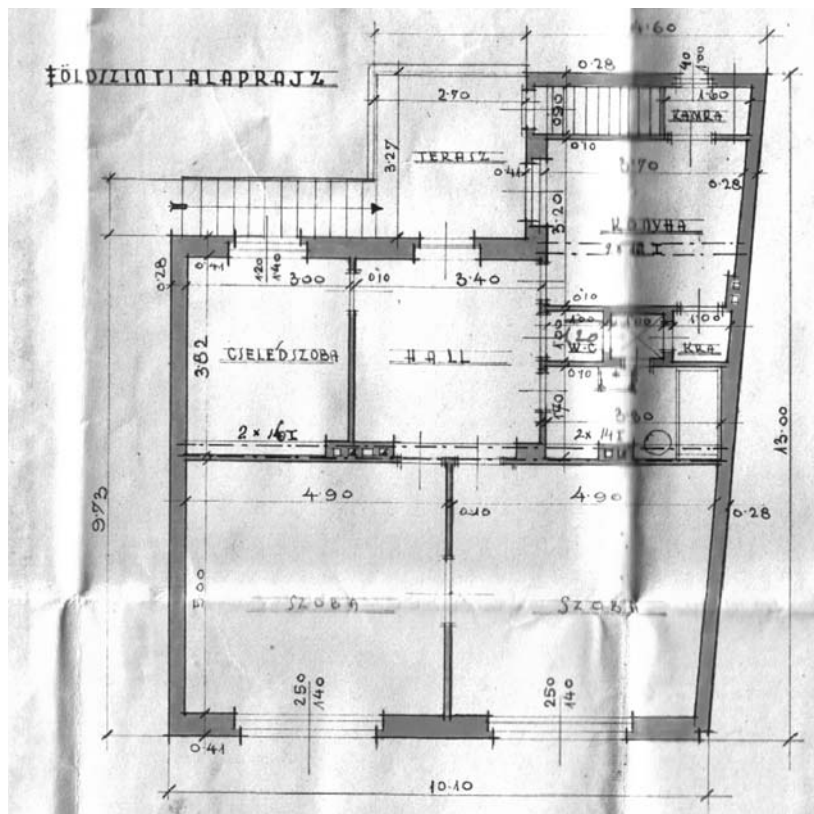

Forrás: BFL XV. 17. d. 329. Tervtár. 27 941/29. hrsz.⁴

⁴ Az ügy forrása: BFL IV. 1432. a. Budapest Székesfőváros Lakásügyi Központi Hivatalának iratai. Általános iratok. 2289/1949.

⁵ A Tüzér u. 50. szám alatti ház és telek a korábbi számozás szerint Tüzér u. 14/d.-nek felelt meg.

2. kép: A Tüzér utcai lakás alaprajza

Forrás: BFL XV. 17. d. 329. 27 941/29. hrsz.

konkrét, méghozzá az igénylő által felderített lakásra, illetve lakrészeire lehetett benyújtani. Minden valószínűség szerint itt is ez történt. Az addigi bérlő, egy mérnök elköltözéséről az igénylők valamilyen úton-módon értesültek, és igyekeztek minél előbb lecsapni a megüresedő lakásra. Két igénylő nem jutott ennél tovább, személyük homályba vész, a másik kettő viszont harcba szállt a lakásért. Míg az ügy eldöntésre várt, és a döntés Balázs Kálmán és családja javára meg is született, addig özv. Ländler Ákosné két műegyetemista fiával beköltözött a lakásba.

Özv. Ländler Ákosné 1946 februárja óta Újlipótvárosban lakott a rokonainál. Korábbi lakásából hatóságilag költöztették ki. A zsidók de-

portálását megelőző összeköltöztetésig, 1932-től 1944. június 24-ig, a II. ker. Buday László utca 2. szám alatt élt egy 5. emeleti, háromszoba-hallos-cselédszobás lakásban, férjével, két fiával és cselédjével. Férje egy kútépítő és mélyfúró vállalkozást működtető gépészmérnök volt.⁶ Az izraelita család az összeköltöztetésnél egy közeli csillagos házba került: a Keleti Károly utca 31. szám kerti villájának félemeleti háromszoba-cselédszobás lakásába.⁷ Az utcafronton egy kétemeletes bérházból, a kertben viszont egy ugyancsak kétemeletes villából álló épületegyüttes azonban az ostrom alatt olyan súlyos sérülést szenvedett, hogy a kerti villa lakóit 1946 februárjában életveszély miatt hatóságilag kiköltöztették. A háború alatt megözevgyült Ländlerné ekkor költözött átmenetileg rokonaihoz Újlipótvárosba, a Pannónia u. 18. szám alá, egy szintén háromszoba-hallos-cselédszobás lakásba.⁸ Itt szerzett tudomást ismerőse, Kádár, korábban Klein László gépészmérnök költözési szándékáról, és a megüresedő angalföldi lakásról.

A kiköltöző bérlőtől, Kádár Lászlótól megkapta a lakás kulcsait, kiutalási kérelmét pedig már bentlakóként adta be. Stratégiája korántsem volt ritka. Ilyen esetben az egyedüli veszélyt a konkurens igénylők jelentették. Sem a jog, sem a hivatali gyakorlat nem társított ugyanis elsőbbséget a gyakorlati birtokbavételhez, így a lakást elfoglaló igénylő, amennyiben egy másik kérelmezővel szemben vesztesként került ki, önkényes lakásfoglalónak, következésképp kilakoltatandónak minősült. A stratégia azonban még ezzel együtt is sikeres lehetett. A lakáshivatali eljárás túl lassú és nehézkes volt ahhoz, hogy a bentlakót azonnali kilakoltatás fenyegetse. A lakásrendeletek a vesztes fél számára is biztosítottak jogi eszközöket fellebbezés, felülvizsgálati panasz, illetve újrafelvételi kérelem formájában, ezek nyomán az ügy hónapokig elhúzódhatott. Eközben a karhatalmi végrehajtás, azaz a kilakoltatás fenyegetése is veszített erejéből. Ugyan a jogerős döntésig is volt lehetőség előzetes végrehajtásra, azonban a lakáshivatal ritkán tett bárkit is az utcára. Vitás esetekben a végleges döntésig többnyire köztes megoldást választott: például átmenetileg megosztotta a lakás használatát a szembenálló felek között. Ländlerné lépései is erre épülhettek.

⁶ Az adatok forrása: BFL IV. 1419. j. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai. Az 1941. évi budapesti népszámlálás felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye. II. ker. Buday László u. 2. V/3.

⁷ Lásd: BFL IV. 1419. n. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai. Az 1945. évi budapesti népszámlálás felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye. II. ker. Keleti Károly u. 31. A tulajdonosokat tekintve Komor Marcell építész és Komor András író családjáról van szó.

⁸ Az ügy irataiból tudjuk, hogy Ländlerné az V. ker. Pannónia u. 18. III/1. szám alatt, Hegedűs Ernőnél lakott.

A lakáshivatal 1947. november 27-i határozata elutasította Ländlerné kérelmét, azzal az indokkal, hogy a lakás már kiutalásra került Balázs Kálmánnak, így az nem vehető igénybe. Ettől kezdve özv. Ländlerné önkényes lakásfoglalónak számított. A lakást már a magáénak gondoló Ländlerné a lakáshivatali véghatározatot december 19-én megfellebbezte. December 22-én azonban váratlan, és özv. Ländlerné számára egzisztenciálisan fenyegető fordulat következett be. Aznap a XIII. Kerületi Ház- és Többszempárti Testületének képviselőjében három szociáldemokrata és három kommunista párti tag – a testület titkárával, Gazda Lajossal – behelyezte Balázsékot a lakásba. Özv. Ländlerné elmondása szerint „megjelent a fenti helyen lévő kettőszobás lakásomban a déli órákban hat férfi. Ezidőtájt a lakásban csupán 17 éves háztartási alkalmazott tartózkodott. A megjelent férfiak fenyegetően léptek fel és arra kényszerítették a fiatal leányt, hogy a lakást nyissa ki. Behatoltak a lakásba, ott időztek, majd bejött a lakásba Balázs Kálmánné kisgyermekével és egy ágygal és az egyik szobát elfoglalták. Ezután eltávoztak.”⁹ A házmegebízottak fellépése azonban ezzel még nem zárult le. Délután, miután Ländlerné két fia, valamint ő maga is hazaérkezett, állítólag politikai tartalmú szóváltásra került sor a beköltöztetést folytató és ekkorra már a ház kerítésén átmászó házmegebízottakkal. Ländlerné szerint – ő időközben fivérét, dr. Molnár Kálmán képviselőházi osztályfőnököt is segítségül hívta – a hatósági végzést kérő felszólítására „a társaság egyik tagja (egy bőrkabátos szőke férfi) a következő kijelentéseket tette. »Itt nem számít Homolyai, se Szakasits, se törvény, se paragrafus, itt mi számítunk a párt és a tömegek amit ide hozunk, ha szükséges.«”¹⁰ Az incidens másnapján, december 23-án özv. Ländlerné panaszt tett a kerületi elöljáróságon, a házmegebízottak által emlegetett dr. Homolyai Lajos elöljáró-helyettesnél. Ezzel a panasszal vette kezdetét az a vizsgálat, amely a lakásüggyel párhuzamosan zajlott a kerületi, illetve fővárosi közigazgatás megfelelő fórumain. A vizsgálat azért indult, mert özv. Ländlerné az erőszakosan fellépő csoport tagjainak egyikében felismerni vélte Kovács Imre elöljárósági segédhivatali igazgatót. December 24-én került sor a szembesítésre, majd 29-én Kálmán János elöljáró a polgármester elé terjesztette az ügyet. Egyidejűleg a házmegebízottak is elkezdték szervezni védekezésüket: december 29-én a testület egyenesen a népjóléti miniszternek írta meg saját verzióját, amit egyúttal a Központi

⁹ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. kerületi elöljáróságon özv. Ländler Ákosné panasza tárgyában felvett jegyzőkönyv, 1947. december 23.

¹⁰ Uo.

Lakáshivatalnak is elküldtek, hogy azt döntése meghozatalánál figyelembe vegye.

A fővárosi vizsgálat az újévben indult meg. A vallomásokat 1948 februárjában vették jegyzőkönyvbe a polgármesteri I. ügyosztályon. A tisztí ügyészség 1948 márciusában kapcsolódott be. A két szálon futó ügy ekkor ért a lakásügyek hírhedten egy helyben toporgó fázisába: az iratok az ügy elakadásáról, az érintett hivatalok egymás közötti terméketlen levelezéséről tanúskodnak. A tisztí ügyészség hiába próbált hozzáférni a lakásügy irataihoz. 1948 folyamán egyik kérdésben sem történt előrelépés. Úgy tűnik, csak másfél év elteltével, 1949 közepén sikerült pontot tenni az egésyre: 1949 áprilisában a tisztí főügyész javasolta, hogy özv. Ländler Ákosné Kovács Imrével szembeni panaszát utasítsák el. 1949. május 2-i véghatározata szerint ezt a Központi Lakáshivatal meg is fogadta, a Kovács Imrével szembeni panaszt elutasította. A lakásügyben hozott döntést sajnos nem ismerjük. 1949-ben a választói névjegyzék mind Balázsékat, mind özv. Ländlernét és két fiát a ház lakói között tartja számon, 1954-ben viszont már egyiküket sem.¹¹ A két időpont között azonban a szerencse nem segít: a ház 1950. évi választói névjegyzéke hiányzik.

...és egy önhatalmú beköltöztetés a Vízivárosban

A vízivárosi Szabó Ilonka u. 21. szám alatt a Tüzér utcai eseményekhez hasonló történet játszódott le 1948. június 23-án.¹² Reggel 8-kor megjelent a háznál a NÉKOSZ nyolc diákja, és feltörte a földszint 6. szám alatti lakást, hogy oda családotól beköltöztessen egy bizonyos Pál Illést. Este nyolcig maradtak, azzal az indokkal, hogy a lakáshivatali végrehajtást, azaz a karhatalom érkezését várják. A lakáshivatali végrehajtásra azonban csak másnap került sor. Június 24-én délután jelent meg a lakáshivatal alkalmazottja egy rendőr kíséretében. Miután a háztulajdonos, Kövesi Györgyné nem tartózkodott otthon betörték a ház ka-

¹¹ BFL IV. 1405. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai. 1949. évi országgyűlési választói névjegyzékek. XIII/63. szavazókör; valamint BFL XXIII. 119. Budapest Fővárosi Választókerületi Választási Bizottság iratai. 1954. évi törvényhatósági választói névjegyzékek. XIII/106. szavazókör.

¹² Az ügy forrása: BFL IV. 1432. a. 3404/1949. A Víziváros ekkor még a II. kerülethez tartozott. Az akkori ház ma már nem áll, az 1990-es évek elején került sor a telken új lakóház felépítésére. A ház történetéhez lásd MÉSZÁROS György–MÉSZÁROSNÉ HERCZOG Magdolna (szerk.): *Adalékok a Víziváros történetéhez I–II.* Budapesti Városvédő Egyesület, Budapest, 1991. II. k. 282–283.

puját és a lakás ajtaját, majd az ötszoba-cselédszobás lakás két szobájába behelyezték Pál Illést. A NÉKOSZ-incidens nyomán a szomszédok azonnal feljelentést tettek a rendőrségen *magánlaksértés* miatt.¹³ Kövesiné pedig a következőképpen összegezte a két nap eseményeit: „Ma az a helyzet, hogy ezen szabálytalan belakoltatás folytán magánlaksértés, tehát büntetőcselekmény útján hatolt be a II. ker. Elöljáróság lakásomba és oda behelyezte teljesen törvénytelenül Pál Illést családjával, akik azóta bent laknak. Lakásom pedig tárva-nyitva, a ház kapuja szintén.”¹⁴

A háztulajdonos Kövesiné nézőpontjából a kiutalás rendszere a tulajdonához fűződő legalapvetőbb jogát számolta fel, hogy csak azt engedjen a házába, akit akar. Az 1936-os fővárosi lakásbérleti szabályrendelet¹⁵ magyarázatában ez így szerepelt: „Az ingatlan tulajdonosa, illetőleg az, aki az ingatlannal mint bérbeadó a magánjog szabályai értelmében rendelkezni jogosult, korlátozás nélkül jogosult rendelkezni a bérlet tárgyáról, nevezetesen arról, hogy kivel köt bérleti szerződést. [...] A bérbeadási jog elvi korlátlanságán alapszik az a szabály, hogy a bérlő bérleti jogát csak a bérbeadó írásbeli hozzájárulásával ruházhatja át más személyre.”¹⁶ A jog éppen tulajdonának lezárásával biztosított számára eszközt annak védelmére: „A bérbeadási jog szabadságának biztosítására a (2) bek. [értsd: 14. §. (2)] a bérlet jogosulatlan átruházásának és a jogosulatlan beköltözés veszélyeivel szemben a bérbeadónak jogot ad arra, hogy a beköltözést a bírói út igénybevétele nélkül önhatalmúlag megakadályozza (például a bérleményt vagy a ház kapuját lezárhatja) és ebből a célból a m. kir. rendőrség segélyét igénybe vegye. Ez [...] a megengedett önbíráskodás egyik esete.”¹⁷ Kövesiné számára háza zárt kapujának feltörése – főleg, hogy a családnak sosem volt házmestere, aki a kaput őrizte és a házból való ki- és bejárást felügyelte volna¹⁸ – tulajdonához fűződő jogának megsértését jelenthette.

¹³ „A szomszédok, akik látták, hogy betörték hozzám, feljelentést tettek a rendőrségnél 43 790/1948. szám alatt magánlaksértés miatt, ahol a bűnvádi eljárás folyik a NÉKOSZ ifjai ellen Antal Dénes és társaival szemben.” BFL IV. 1432. a. 3404/1949. Kövesi Györgyné panasza a polgármesterhez, 1948. június 24. körül.

¹⁴ BFL IV. 1432. a. 3404/1949. Kövesi Györgyné újabb bejelentése a polgármesterhez, 1948. július 2.

¹⁵ Megjegyzendő azonban, hogy teljesen szabadon csak 1933 és 1938 között rendelkeztek a tulajdonosok bérlakásaikkal.

¹⁶ *Budapest székesfőváros lakásbérleti szabályrendelete (265/1936. kg. sz.)*. Az előszót írta: LIBER Endre Budapest székesfőváros alpolgármestere. Magyarázták: DR. SÖMJÉN László az Igazságügy-minisztériumban alkalmazott királyi ítélőtáblai bíró és vitéz HORVÁTH László székesfővárosi tanácsjegyző. A Fővárosi Tudósító kiadása, Budapest, 1936. 116.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Sem az 1941., sem pedig az 1945. évi népszéleírásban nincs nyoma még házmesteri lakásnak sem.

Az események előzményeként a kerületi lakáshivatal 1948. május 22-én a földszint 6/a. számú lakás két szobáját igénybe vette, és oda bérlőt jelölt ki. A lakásban lakó Kövesi Györgyné megfellebbezte a kiutalást, és egyúttal egy másik jogi eszközt is megpróbált alkalmazni: építési engedélyt kért a lakás műszaki megosztására, azaz két kétszobás lakássá alakítására. Ezzel a lakás igénybevétel alóli mentesítését szándékozott biztosítani. A fellebbezés azonban, úgy tűnik, nem jutott el a kerulettől a Központi Lakáshivatalba, sőt június 11-én egy újabb kiutalásra is sor került: a földszint 6/b. alatti lakás bérlőjéül – társbérletben? – Ökrös Géza és Pál Illést jelölték ki. Az ügy egyre bonyolultabb lett. Kövesiné ismét fellebbezett, fellebbezése most sem került a szabályszerű pályára. A kijelölt bérlőket feltehetően nem engedte be házába, mert azok karhatalmi behelyezést kértek. Ekkor jelent meg a színen a NÉKOSZ is. Feltehetően Pál Illés addigi lakását a NÉKOSZ javára vették igénybe, így az ő érdekeit sértette, hogy Pál Illés nem tud költözni. Az iratokból kiderül, hogy a Pál Illés számára való lakáskiutalás is a Móricz Zsigmond Népi Kollégium kérelmére történt. A NÉKOSZ tehát sürgette a végrehajtást, a kerületi előljáró pedig a NÉKOSZ kérelme nyomán június 23-ra el is rendelte az előzetes – azaz a fellebbezési ügy lezárását megelőző – karhatalmi beköltöztetést. A 23-i és 24-i incidensek nyomán Kövesiné két panaszbeadvánnyal – ahogy ő nevezte, „fegyelmi feljelentéssel” – fordult a polgármesterhez. Ezekben többszörös jogsérelmet panaszolt, kezdve a véghatározatok kézbesítésének elmaradásától, a fellebbezései elakadásán keresztül, az önhatalmú beköltöztetésig. A fellebbezésekről csak 1948. október végén, illetve 1949 márciusában született döntés. A Központi Lakáshivatal mind az 1948. október 27-i, mind pedig az 1949. március 23-i véghatározatával elutasította azokat, döntését azzal indokolva, hogy Ökrös Géza és Pál Illés már be is költöztek a számukra kijelölt négy szobába. Az ügyben az utolsó szót a tisztí ügyészségnek a panasz ügyében lefolytatott vizsgálata nyomán 1949 júliusában a Központi Lakáshivatal mondta ki. Mivel a tisztí főügyész megállapítása szerint az eljáró hivatal részéről jogszabálysértés nem történt, Kövesiné panaszát elutasították. A határozat végén pedig ott állt – a tisztí ügyészi javaslat szövegéből átvéve – a következő megjegyzés: „Az a körülmény, hogy a NÉKOSZ fiataljai önhatalmúlag jártak el, nem tartozik a fővárosra, azt Kövesiné intézze el közvetlenül a NÉKOSZszal.”¹⁹ A panasz-

¹⁹ BFL IV. 1432. a. 3404/1949. A tisztí főügyész állásfoglalása Kövesi Györgyné panaszja tárgyában, 1949. június 29.; illetve a Központi Lakáshivatal véghatározata Kövesi Györgyné panaszja tárgyában, 1949. július 5.

ra adott ilyenfajta válasz igencsak hasonló volt ahhoz, amit özv. Ländlerné kapott a polgármestertől: „Gazda Lajossal és társaival szemben a panasznak a fentebb már kifejtettek alapján azért nincs helye, mert nevezetekkel a székesfőváros szolgálati jogviszonyban nincs, így tehát ezek cselekményei fegyelmi úton meg nem torolhatók. Velük szemben Ländler Ákosné csak büntető úton léphet fel.”²⁰

Özv. Ländlerné bérlőként, Kövesiné pedig háztulajdonosként találta magát szemben ugyanazzal a magatartásformával; az előbbi a kommunisták uralta XIII. kerületi házmegbízotti testület részéről, még a pártállami fordulat előtt, az utóbbi a NÉKOSZ részéről, már a fordulat után. A jelenségnek az anyalföldi házmegbízottak Tüzér utcai ügyben tett állítólagos kijelentése adja a kulcsát. Az „itt nem számít Homolyai, se Szakasits, se törvény, se paragrafus, itt mi számítunk a párt és a tömegek, amit ide hozunk, ha szükséges” kijelentés az érdekérvényesítésnek a jogállam intézményes működésétől elszakadó módját, és egészen másfajta felhatalmazás alapján történő fellépést jelentett. Ezzel szemben Kövesiné úgy tiltakozott, hogy „jogállamban vagyunk, ahol a törvények és rendeletek érvényben vannak és ezek szerint kell a hatóságoknak cselekedni”.²¹

A továbbiakban kizárólag Ländlerné ügyét teszem vizsgálat tárgyává. Az anyalföldi vita egészen sajátos pályára került azzal, hogy a hatóságilag kijelölt bérlő, Balázs Kálmán felesége a bevett gyakorlattól eltérően nem a lakásügyi adminisztrációhoz fordult karhatalomért, hanem a kerületi házmegbízotti testülettől kért segítséget. A XIII. Kerületi Ház- és Többszemélyes Testület állampolgári kezdeményezésre mint „demokratikus lakóvédelmi szerv” avatkozott be a vitába. A házmegbízotti intézmény az 1945-ben megjelenő új típusú legitimáción alapuló és a közigazgatás addigi struktúráján kívül álló intézmények egyike volt. Még hozzá olyan intézmény, amely a magán- és a közszféra, a magánszféra és a politikum közötti határt feszegette, egyazon időben az erről folyó politikai vitával. Noha nem tartozott a lakásügyi viták kezelésére hivatott intézmények közé, hivatali jogkört bitorolva lépett fel. Ily módon közbeavatkozása kikényszerítette a joghoz és az új típusú legitimációhoz való viszony megfogalmazását is. Egyik oldalon az állampolgárok az állam működéséről, feladatáról kialakított elgondolásait követve léptek fel az ügy szereplőiként és ennek megfelelő eljárást vártak el az érintett hivataloktól, ilyen módon valamiféle nyomást is gyakorolva azokra. Má-

²⁰ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A Központi Lakáshivatal véghatározata özv. Ländler Ákosné lakásügyi panasz tárgyában, 1949. május 2.

²¹ BFL IV. 1432. a. 3404/1949. Kövesi Györgyné panasz a polgármesterhez, 1948. június 24. körül.

sik oldalon pedig a jog-, illetve szakszerűség elve szerint működő hivatalszervezet egy új típusú legitimáción alapuló intézménnyel szembekeverülve kellett reagáljon ezekre az elvárásokra. Alkalmazkodhatott, de követhette bevett eljárás módjait is; mechanizmusait átalakíthatták az állam működéséről alkotott újfajta elgondolások, de akár kikezdehetetlennek is bizonyulhatott, zárványlétbe szorítva az újfajta intézményt. Ebben a kölcsönhatásban a politikum határai is változtak: az volt a tét, hol jelölik ki egy politikummal átítatott magatartásforma, hétköznapi érdekérvényesítési, illetve konfliktuskezelési mód határait.

Kik azok a házmegbízottak? Politikai játék a szavakkal

„S azt már nem tudod, hogy a házmegbízottak intézménye a felszabadulás utáni demokratikus életforma egyik legfontosabb vívmánya?”²²

A ház- és tömbmegbízotti intézményt szabályozó polgármesteri rendelet magyarázatokkal ellátott kiadásában dr. Beér János,²³ a kommunista párti tiszti főügyész a következőket írta: „És ami a demokratikus gondolat és közigazgatási szervezés szempontjából a legfontosabb: a házmegbízotti intézményen keresztül érvényesülhet a legszélesebb lakossérdekvédelem; ennek az intézménynek kell megszólaltatnia a lakosság kritikáját és véleményét a közigazgatás módszereivel és intézkedéseivel szemben. A lakosság által választott – tehát demokratikus felépítésű – házmegbízotti intézmény az élő és érzékeny kapocs a lakosság és a közigazgatás között.”²⁴ Továbbá: „A házmegbízott a lakók összérdekeit, tehát nem az egyesek adott (konkrét) ügyeket [sic!] képviseli. Az ilyen érdekekben a házmegbízottnak a hatóságok előtt is joga van eljárni (kerületi előljáróság, polgármester, minisztérium stb.). Előfordulhat azonban, hogy egyesek (lakók) magánügyei olyan, a közt érdeklő ügy, hogy az abban való eljárás a lakók érdekeit szolgálja. Az ilyen ügyekben a házmegbízottak szintén jogosítottak eljárni. A lakók érdekeit szolgáló kérdésekben a házmegbízott jogosított javaslatot tenni és ezáltal a helyi hatóság, a ker. előljáróság működését előmozdítani.”²⁵ Két évvel ké-

²² *Képes Hét*, 1946. 1. (1946. november 15.)

²³ Beér János életpályájához lásd *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk.: MARKÓ László. Magyar Könyvklub, Budapest, 2001–2007.

²⁴ *A házmegbízotti intézményről szóló szabályrendelet szövege és magyarázata*. DR. BEÉR János tiszti főügyész előszavával. „Budapest” Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet kiadása, Budapest, 1945. 3–4.

²⁵ Uo. 9.

sőbb, 1947 decemberének végén a Tüzér utcai lakás ügyében a XIII. kerületi házmegbízotti testület pedig a következőképpen fogalmazott: „A HÁZ- és TÖMBMEGBÍZOTT TESTÜLET, mint lakóvédelmi szerv, a hozzáforduló lakók érdekeit védve, – ebben az esetben is segítségére kívánt lenni egy öt gyermekes munkás családnak, akik a szeretet ünnepe előtt a szabad ég alatt éltek, kezükben az elsőfokú jogos és szabályszerű lakás véghatározattal. Egyesek különböző magas összeköttetéseikre való hivatkozással ezt meg kívánták akadályozni és fondorlatosan, a szegény, magával tehetetlen munkáscsaládot el akarták ütni a jogosan kiutalt lakásától. [...] A] hajléktalanná vált szegény munkáscsalád érdekének a védelme előttünk elsőrendű köz érdek!”²⁶

A koalíciós időszak politikai játszmáinak résztvevői, valamint későbbi értelmezői esetében is megfigyelhető egy korabeli sajátos nyelvi jelenségre való reflexió: taktikai játék nem tisztázott értelmű fogalmakkal, kategóriákkal. 1945 nyarán Rákosi a magyar helyzetről Moszkvában tartott beszámolójában megemlítette, hogy a többi pártban a kommunistákról az mondják: „ahány szavunk van, az annyképpen értelmezhető”.²⁷ Ugyanekkor Szekfű Gyula ejtett el egy olyan megjegyzést, miszerint „a polgári demokrácia helyett proletár demokráciát [tűztek ki célul], amit ma nálunk *(ha jól értem ezt a nyelvet)* [Az én kiemelésem. – N. Á.] népi demokráciának hívnak”.²⁸ Az angyal földi munkáspárti házmegbízottak éppen ilyen bizonytalan jelentésű fogalmakkal operáltak: a „demokrácia” és a „közérdek” nevében léptek fel, ezeket az értékeket kívánták érvényre juttatni, miközben éppen ezek mibenlétéről nem volt politikai konszenzus. A házmegbízotti intézményről szóló két szöveg ennek az 1945 és 1948 közötti politikai életet meghatározó jelenségnek, a – Standeisky Évától kölcsönzött kifejezéssel – „*nyelvzavar*”-nak²⁹ a megnyilvánulása: az önmagukban bizonytalan jelentésű, avagy éppen jelentés nélküli fogalmak különböző tartalmakkal történő felruházása, újraértelmezése ragadható meg. A politikai alapfogalmak körüli játszmában a házmegbízottak cselekedetei a „demokrácia” jegyében létrehozott, de pontos jogi szabályozás hiányában ezeknek a játszmáknak

²⁶ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. Kerületi Ház- és Tömbmegbízott Testület beadványa Olt Károly népjóléti miniszternek, 1947. december 29.

²⁷ Rákosi Mátyás előadása Moszkvában 1945 júniusában. Közli: Póth Piroska. *Múltunk*, 1999/4. 199–233., 209. Idézi STANDEISKY Éva: i. m. 67. 45. lábjegyzet.

²⁸ SZEKFŰ Gyula: Két történeti erő. *Világ*, 1945. július 29. Idézi STANDEISKY Éva: i. m. 86.

²⁹ „A kommunisták mást értettek függetlenségen, szabadságon és demokrácián, mint az emberek többsége. A »nyelvzavarból« az profitált, aki a hatalom megszerzésére alkalmas eszközök és módszerek birtokában volt.” STANDEISKY Éva: i. m. 67.

szándékosan kitett, következőképp a jogszerűség mibenlétét, a magán-szféra és a közszféra viszonyát érintő politikai vitát kiváltó intézmény és az említett fogalmak egyfajta értelmezését jelentették.

Egy vitatott intézmény a magán- és a közszféra határán

A ház- és tömbmegbízotti intézmény a gyakorlatban már 1945 tavaszán létrejött, rendeleti úton való szabályozására azonban csak 1945 októberében került sor. Az 1945. októberi polgármesteri szabályrendelet, mely szerint „ennek a rendeletnek életbeléptetésével a házmegbízotti intézményre vonatkozó összes eddigi szabályok hatályukat veszítik, és a gyakorlat által kialakult intézményeket ennek a rendeletnek megfelelően kell újjáalakítani”,³⁰ jelzi, hogy az intézmény addig jogi szabályozás nélkül működött. Polgármesteri utasításra szervezték meg 1945. március elején, egyidejűleg megszüntették a légoltalmi ház- és háztömbparancsnoki tisztséget.³¹ A házmegbízottakat a házak és háztömbök lakói titkos szavazással, a többségi elvet követve választották.³² Ha egy ház lakóinak létszáma húsz fő alatt volt, a házak csoportot alkotva választottak megbízottat.³³ Minden 18 éven felüli lakó, külön jelölés nélkül arra szavazhatott a 20 éven felüli lakók közül, akire akart. Az ostrom utáni időszakban a megbízottak a hiányzó közigazgatás legalsó szintjeként működtek. Ismétlődő feladataik közé tartozott a lakosok legkülönbözőbb célokat szolgáló összeírása – legyen az közmunkát érintő, közel-látási vagy egészségügyi célú –, igazolások kiadása, bejelentések intézése. A közmunkaváltság, a tifusztoltás, az exhumálandó holttestek összeírásának és az élelmiszerjegyek kiosztásának hónapokon keresztül változatlan intézése mellett a kevés nyomott hagyott intézmény nem mellékesen politikai viták tárgyává is vált, amelyek tétje a „demokratikus

³⁰ 146 763/1945–IX. sz. polgármesteri rendelet a házmegbízotti intézmény megszervezéséről alkotott szabályrendelet életbeléptetéséről. *Fővárosi Közlöny*, LVI. évf. 64. sz. (1945. október 13.), 669–671. 14. § (1).

³¹ Egy rózsadombi tömbmegbízott hivatali működéséről vezetett naplójából tudjuk, hogy „[1945] III. 8. de. [délelőtti] kaptam az előljáró 419/945. sz. értesítését, mellyel a házparancsnoki és tömbparancsnoki intézményt [értsd: a légóparancsnoki intézményt] megszünteti. Erről levélben értesítettem a parancsnokaimat, hogy az egyes házak válasszák meg a házmegbízottakat, azok pedig a tömbmegbízottat.” NAGY Ágnes: Sarkadi Károly II. kerületi légoltalmi háztömbparancsnok és utóda, Müller László hivatali naplója 1944. július 24.–1949. július 8. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából XXXIII.* Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2007. 231–275., 244.)

³² *A házmegbízotti intézményről szóló szabályrendelet.* I. m. 7–8.

³³ 146 763/1945–IX. sz. polg. m. r. 1. § (2), valamint 2. § (1).

berendezkedés” volt. Rákosi 1945 júniusában, Moszkvában így összegezte a vitát: „A reakciósök azt mondják, hogy a házmegbízottak tulajdonképpen kis diktátorok, akik egyetlen párt, a kommunista párt kezére játszanak.”³⁴ A Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. június 13-i ülésén is napirendre került a házmegbízottak kérdése.³⁵ A kisgazdapárti alpolgármester, Kővágó József aggodalomra okot adó hatalmi eszközt látott benne. Véleménye szerint ugyanis egyének feletti ellenőrző gyakorlatát a politikai erők a maguk céljaira használhatják: „Jelenleg ennek a jogkörnek a körvonalazatlansága következtében olyan anomáliák fordulnak elő, amelyeknek megszüntetése a demokratikus Magyarországnak elsőrendű feladata. Felveti a kérdést, vajjon egy demokratikus országban szükség van-e olyan ellenőrző szervre, amely az egyénekre pressziót tud gyakorolni? Egy demokratikus országban vigyázni kell, hogy semmiféle olyan törekvés ne érvényesülhessen, amely bizonyos értelemben diktatórikus célokat szolgál.”³⁶ Szakasits Árpád ugyancsak érzékelte az intézmény ellenőrizetlenségében rejlő veszélyt: „Elnök [Szakasits Árpád] hangsúlyozza, hogy a házmegbízotti intézményt rendkívül fontosnak tartja, de éppen ezért szükséges, hogy legális alapot kapjon, hogy az ellenőrzés munkáját jobban végezhesse, viszont meg kell adni a módot arra, hogy maga az intézmény is ellenőriztessék.”³⁷ Az intézmény körüli vita politikai tétjéről sokat sejtet az is, hogy a fővárosi törvényhatósági bizottság közgyűlése augusztus 29-én a várakozásoktól eltérően mégsem tárgyalta az előterjesztést; Széll Jenő kommunista tag javaslatára levették a napirendről. Felhatalmazást adtak viszont arra, hogy a szabályrendeletet egy összehívandó pártközi konferencia alakítsa ki, amit a közgyűlés majd utólag hagy jóvá.³⁸ A problémáknak, kétségeknek és aggodalmaknak a sajtó is hangot adott. A törvényhatósági bizottsági közgyűlés 1945. augusztus 29-i ülését megelőző napokban kisebb sajtóvita bontakozott ki az intézmény „demokratikussága” körül. A *Magyar Nemzet* 1945. augusztus 25-i számában olvasható: „A tervezet szerint ugyancsak a házmegbízott feladata lenne »a közélet minden területén a demokratikus ellenőrzés«. Hát ez már nem komikum, vagy tragikomikum, hanem egyenesen lehetetlenség, mert a közélet területén a demokratikus ellenőr-

³⁴ Rákosi Mátyás előadása Moszkvában. I. m. 207.

³⁵ GÁSPÁR Ferenc–HALASI László (szerk.): *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1946.* (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai VII.) Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1975. 176–177.

³⁶ GÁSPÁR Ferenc–HALASI László (szerk.): i. m. 176–177. (Kiemelés tőlem – N. Á.)

³⁷ GÁSPÁR Ferenc–HALASI László (szerk.): i. m. 177.

³⁸ Budapest székesfőváros ideiglenes törvényhatósági bizottságának 1945. augusztus 29-én tartott rendes közgyűlésének naplója. *Fővárosi Közlöny*, LVI. évf. 55. sz. (1945. szeptember 6.) 549.

zés a kormányzat, a közigazgatás, a rendőrség feladata, amelyben valamennyiünknek bízunk kell és elsősorban azoknak, akik hisszük és akarjuk a demokráciát.”³⁹ A munkáspártok sajtója nem késlekedett a válaszadással. Másnap a *Népszavában* A házmegbízottak címmel⁴⁰ jelent meg cikk, és a *Szabad Nép* is reagált a kiscgazda napilap felvetéseire: „Legjobban azon háborodik fel a cikk írója, hogy a rendelet a házmegbízott feladatává teszi a közélet minden terén a demokratikus ellenőrzést, mert ez felfogása szerint csak a közigazgatás és a rendőrség dolga. Felvetjük a kérdést: vajjon a fiatal demokratikus rendőrség és az igazolt reakció-sokkal telített közigazgatási apparátus valóban oly erős, hogy lemondhat a legdemokratikusabb népi szervezet támogatásáról és ellenőrző munkájáról a reakció üldözése, a politikai nevelés, a tisztességes adóbevallás terén? Mert igenis, ezek a házmegbízott feladatai, nem pedig mindenféle adminisztratív teendő. [...] A házmegbízott személyén keresztül a legszélesebb tömegek kapcsolódnak be a politikai életbe, a reakció leleplezésébe, a feketézők és munkakerülők ártalmatlanná tételébe.”⁴¹

A vita nem volt előzmények nélküli. A *Magyar Nemzet* 1945. június 28-án, Házmegbízottak címmel jelentetett meg egy írást, amelynek nem kevésbé felháborodott mondatai arra hívták fel a nyilvánosság figyelmét, hogy ez a jogszabályilag körül nem határolt intézmény – amelynek betöltője következésképp nem egyéb, mint egy magánszemély – az állampolgárok magánügyei felett gyakorol ellenőrzést: „A házmegbízottak szerepét végre tisztázni kellene. Elismerjük, hogy a felszabadulás utáni első időkből, amikor a hatóságok még nem működtek, zűrzavar és rendetlenség fakadt a nyilas uralom nyomán, szükség volt minden házban valakire, hogy lehetőleg gondját viselje lakótársai ügyes-bajos dolgainak. Ám ma már más a helyzet. Állami és városi hatóságaink működnek, nem kell, hogy feladatukat magánszemélyek töltsék be. Mégis minden pesti házban lakik egy – különben tiszteletreméltó – hölgy vagy férfi, aki parancsokat ad ki, intézkedik, elrendel, utasít, beleavatkozik legbensőbb magánügyeinkbe, anélkül, hogy tudnók, milyen alapon teszi ezt. Hol az a törvény, vagy kormányrendelet, amely felállította a házmegbízotti intézményt? Ki adott például jogot a házmegbízottnak arra, hogy aziránt érdeklődjék, melyik pártnak vagyok a tagja, vagy mennyi a havi jövedelemem? Az előbbi teljesen magánügyem, az utóbbi legfeljebb a pénzügy-miniszttert vagy az adóhatóságot érdekelheti. [...] Ha ez nem elég, ám

³⁹ Túlzás vagy lehetetlenség? *Magyar Nemzet*, 1945. augusztus 25. 3.

⁴⁰ A házmegbízottak. *Népszava*, 1945. augusztus 26. 3.

⁴¹ A házmegbízotti intézmény. *Szabad Nép*, 1945. augusztus 26. 3.

létesítsenek házmegbízotti intézményt, de törvény, illetve rendelet alapján, szigorúan meghatározott hatáskörrel, felelősséggel és túlkapás esetén – felelősségrevonással.”⁴² A *Szabad Nép* már korábban, 1945 májusában is sajtóvitát említett: „Az utóbbi időben a sajtóban több cikk jelent meg a házmegbízottak ellen. Szükségesnek látjuk, hogy kihangsúlyozzuk: a ház-, illetve tömbmegbízott-szervezet éppúgy demokratikus intézmény, mint a Nemzeti Bizottságok, az üzemi bizottságok, vagy a földosztó bizottságok. [...] A hatóságok közhasznú intézkedéseinek keresztülvitele mellett feladatuk az ellenőrzés is. Segítik a lakosságot a reakciós elemek leleplezésében, akiknek igazolására hivatalukban vagy munkahelyükön nem került sor.”⁴³

A Kisgazdapárt szerint a kommunisták elgondolása sértette a magánszférát és áthágta a jogszerűség szabályait, mivel jogszabályi alap és ellenőrzés nélkül működött. Az egyetlen olyan intézmény volt, amely területi alapú szerveződésénél fogva az állampolgárok lakóhelyi politikai ellenőrzését megvalósíthatta volna. A meghatározás, miszerint a házmegbízotti intézmény „a lakók demokratikus szellemben való közérdekű nevelését” szolgálja,⁴⁴ Beér Jánosnak a Budapesti Nemzeti Bizottság 1945. június 13-i ülésén is azt mondta: „...arra kell törekedni, hogy ez az intézmény bizonyos morális magasságra emeltessek fel, amelyre a demokráciára való ránevelés szolgálatában nagy szerep vár.”⁴⁵ Bár ez a meghatározás a *Magyar Nemzet* szerint már önmagában sértette a jogszerűség elveit, az intézmény jogi körülhatárolatlansága folytán még ennél tágabban is felhasználható volt. A „lakók demokratikus nevelése” ugyanis a kommunista felfogásban egészen konkrét tartalmat kapott. Az olyan általános meghatározások mellett, mint például „a házmegbízottak megnövekedett munkakörét kettéválasztják. A politikai és közigazgatási teendőket továbbra is a házmegbízottak végzik, tehát őrzői maradnak a házak demokratikus szellemének, a házfelügyelők pedig átveszik tőlük az »adminisztrációs« munkakört[...]”,⁴⁶ 1945 szeptemberében már olyan kommunista párti kijelentést is lehetett olvasni a napilapokban, hogy „Budapest házmegbízottaira nagy feladat vár a választások során. [...] Most az a feladatuk, hogy a választási kampány során minél több hívet szerezzenek a demokrácia ügyének.”⁴⁷ Az intéz-

⁴² „Házmegbízottak.” *Magyar Nemzet*, 1945. június 28. 2.

⁴³ Házmegbízottak. *Szabad Nép*, 1945. május 17. 3.

⁴⁴ Túlzás vagy lehetetlenség? *Magyar Nemzet*, 1945. augusztus 25. 3.

⁴⁵ GÁSPÁR Ferenc–HALASI László (szerk.): i. m. 177.

⁴⁶ K. H.: A házmegbízottak továbbra is a demokrácia őrszemei maradnak. *Szabad Nép*, 1945. június 29. 3.

⁴⁷ A Kommunista Párt minden erejével támogatja a házmegbízottakat. *Szabad Nép*, 1945. szeptember 5. 2.

ményt egyértelműen politikai pozícióként kezelték. Ez a párt *Szemináriumi Füzetek* sorozatában is megfogalmazást nyert: „A másik funkció ami számunkra rendkívül fontos, anélkül, hogy lebecsülnénk az elsőt, az, hogy [a házmegbízottak] a lakók között politikai nevelő munkát végeznek, a házban lakókkal rendszeresen átbeszéljük a döntő politikai kérdéseket és megnyerik a demokrácia számára a házban lakókat. A harmadik feladatuk: tisztogató munka, a reakció elleni harc. Pontosan ügyelni kell arra, hogy egyetlen reakciós se élhessen a házban illegálisan, át kell őket adni a hatóságoknak. Ezáltal is segítjük megtisztítani az országot a reakciósoktól. A házmegbízottaknak vezetniük kell a harcot a házban a reakció aknamunkája ellen. A házmegbízottak nem mind kommunisták, sőt a többségük nem kommunista. Ennek ellenére igyekezni kell, hogy megbízható, őszinte demokraták legyenek, akik becsületesen teljesítik kötelességüket népünkkel szemben.”⁴⁸ Ezek után nem meglepő, hogy az MKP egyrészt a házmegbízotti pozíciók, másrészt a házmegbízottak személyének ellenőrzésére, illetve megnyerésére is törekedett. Egy rózsadombi tömbmegbízott naplójának 1945. augusztus elsejei bejegyzése mögött, miszerint „a Kommunista Párt kéri a házmegbízottak névsorát”,⁴⁹ ott állt a Kommunista Párt stratégiája, amelyről Rákosi Moszkvában így számolt be: „Új szervezet a házmegbízottaké. [...] Tekintve, hogy az első hónapokban a kommunisták sokkal aktívabbak voltak, mint a többi párt, ez a szervezet lényegében a miénk.”⁵⁰

A házmegbízottak tényleges politikai ellenőrző szerepet gyakoroltak a mindennapokban. Lakóhelyi politikai tartalmú ellenőrző tevékenységük olyan feladatokban ragadható meg, mint „[1945.] IV. 10. Reggel 8-kor rövid kihallgatás a rendőrségen, tárgy: zsidó halottak, nyilas házparancsnokok bejelentése”;⁵¹ „[1945.] IV. 11. Újabb rövid kihallgatás a nyilas házmegbízottak ügyében”;⁵² „[1945.] VI. 15. Detektív járt nálam Demel Henriette ügyében”;⁵³ „[1945.] XI. 11. Körlevél a lakók könyve bemutatásáról”;⁵⁴ „[1946.] V. 23. Az internáltak és a rendőri felügyelet alatt állók ellenőrzése”;⁵⁵ vagy már évekkel később „[1948.] III. 27.

⁴⁸ Kovács István: *Építsük a Magyar Kommunista Pártot!* MKP Szeminárium 15–16. füzet. 1945. augusztus 30. 37.

⁴⁹ Nagy Ágnes: Sarkadi Károly. I. m. 255.

⁵⁰ Rákosi Máttyás előadása Moszkvában. I. m. 207.

⁵¹ Nagy Ágnes: Sarkadi Károly. I. m. 250.

⁵² Uo. 250.

⁵³ Uo. 253.

⁵⁴ Uo. 258.

⁵⁵ Uo. 260.

Átadtam a rendőrségnek (Nádor u. 16. II. 27. Balogh százados) a lakások és lakók kimutatását”.⁵⁶ 1945 augusztusában a Budapesti Nemzeti Bizottság egyik ülésén felmerült a házmegbízottak bevonása a fasiszta könyvek begyűjtésébe. Kovács Imre vetette fel, hogy a belügyminiszter „adja ki annak a 100–150 fasiszta könyvnek jegyzékét, amelynek a könyvtárakból való kiválogatása különösen fontos. A jegyzéket sokszorosítva a házmegbízottakhoz kellene eljuttatni, hogy ellenőrizhessék a lakásokban levő könyvtárakat.”⁵⁷ A Nemzeti Bizottság által elfogadott javaslatot a belügyminiszter elutasította, mert a házmegbízottak házkutatási joggal történő felruházását aggályosnak vélte.⁵⁸

Egy 1948 végi lakóhelyi konfliktus mögött ugyancsak a ház-, illetve tömbmegbízottak politikai ellenőrző funkciója sejlik fel. A rózsadombi tömbmegbízott 1948 decemberében írt és feltehetően a Budapesti (esetleg a II. Kerületi) Ház- és Tömbmegbízottak Testületének címzett jelentésében olvasható: „Mint a 22/18 tömb megbízottja jelentem, hogy ilyen minőségemben megjelent nálam Fazekas István, a tömböm területén fekvő II. Eszter u. 7/b számú ház felügyelője azzal, hogy mutassam meg neki azt a jelentést, amit róla a ház megbízottja, Ahsbahs Sándorné a Testület felhívására adott. Ezt én megtagadtam azzal, hogy a véleményyt a házmegbízott hivatalos felhívásra adta, s az hivatalos titok. Megnyugtattam azonban, hogy abban politikai múltjára semmiféle kedvezőtlen utalás nem volt. Ennek ellenére Fazekas kijelentette, hogy ha a házmegbízott 48 óra alatt le nem mond megbízatásáról, úgy ellene a megfelelő lépéseket megteszi, »mert ő is tud ellene egyet mást«. Minthogy ebben én a házmegbízottnak mint köztisztviselőnek hivatalos minőségében való megfenyegetését és így presszionálását látom, szükségesnek látom, hogy ezt a Testületnek bejelentsem.”⁵⁹

Ezek a szórványos nyomokon túl gyakorlatilag lehetetlen felmérni, milyen változatai voltak a házmegbízotti intézmény társadalmi használatának, politikai felhasználásának súlyát és kiterjedtségét is nehéz érzékelni. A lakóhelyi mikroközösségek szövetébe ágyazódó intézmény alig hagyott maga után írott nyomokat. Az intézmény kisemberek általi politikai használatának mikéntjéből tömegesen csak a budapesti házfelügyelők igazolási ügyei mutatnak meg valamit 1945-ből.⁶⁰ Azokhoz

⁵⁶ Uo. 265.

⁵⁷ GÁSPÁR Ferenc–HALASI László (szerk.): i. m. 203.

⁵⁸ GÁSPÁR Ferenc–HALASI László (szerk.): i. m. 214.

⁵⁹ NAGY Ágnes: Sarkadi Károly. I. m. 272–273.

⁶⁰ Ehhez lásd NAGY Ágnes: Lakóközösség kontra háztulajdonos, házmegbízott kontra házfelügyelő: Osztályharc a bérházban. A Budapesti házfelügyelők igazolása 1945-ben. *Budapesti Negyed*, 63. (2009. tavasz). 163–188.

a lakóközösségekhez képest azonban, amelyekben egy jól megfogható és magát láthatóvá tevő kommunista csoport élt, és amelyekben ennek folytán a házmegbízott politikai szerepet kapott, a rózsadombi villák világának hivatali naplójában minden politikai véleménynyilvánítástól tartózkodó tömbmegbízottja egy egészen más, a direkt politikai tartalmaktól mentes felhasználást mutat. Annak sincs nyoma, hogy az intézmény az angyalföldi esethez hasonlóan tömegesen avatkozott volna lakásvitákba. Igaz, a lakáskérelmek tömegei viselik magukon a kezük nyomát, minthogy a kérelmező jelenlegi lakáskörülményeiről, valamint a célba vett lakásról elsőként a megbízott közölt hiteles adatokat a lakáshivatallal, büntetés terhe mellett. Az intézmény olyan használatára azonban, amelyben magának az intézménynek a társadalmi szerepe, működése ragadható meg és válik az adott helyzet meghatározójává, mindeddig csak a Tüzér utcai eset kínál példát. Ez alapvető jelentőségű lehet értelmezését tekintve is. Az 1946 tavaszáig a II. kerületben, majd 1946 tavaszától 1947 november végéig az Újlipótvárosban élő özv. Ländlerné, feltehetően sok más budapesti lakoshoz hasonlóan, nem ismerhette a házmegbízotti intézmény olyan működését, mint amivel Angyalföldön találkozott. Számára a házmegbízott egy pártelkötelezettségtől mentes, a ház egy régi lakója által betöltött adminisztratív funkció lehetett. Keleti Károly utcai lakásában például a háztulajdonos Komor-családba tartozó, évtizedek óta ott élő, ötvenes éveiben járó cégtulajdonos építésmérnök töltötte be ezt a tiszte.⁶¹ A kerületi házmegbízotti testületekkel mint „lakóvédelmi szervekkel” sem lehetett túl sok dolga 1947 végéig. Angyalföld munkásvilágában ehhez képest azzal szembesült, hogy frissen elfoglalt lakásának kerítésén egy kocsmáros és egy villamoskalauzból lett autógyári szakmunkás mászik át, azt kiabálva, hogy „emeld ki a palit”, mármint Ländlerné kerítésén belül álló egyetemista fiát.⁶²

⁶¹ A Keleti Károly u. 31.-ben 1945 decemberében Székely Manó (Emánuel) viselte a házmegbízotti tisztséget. Ő töltötte ki ugyanis az ekkor felvett háborús kárstatisztikai ívet. (Lásd BFL IV. 1419. p. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai. A budapesti háborús kárstatisztika felvételi és feldolgozási iratai. II. ker. Keleti Károly u. 31.) Székely Manó, saját céggel bíró okleveles építésmérnök és építőmester 1923 óta élt a telek utcai frontján álló bérház mögötti kerti villa egyik lakásában.

⁶² Az incidensnél jelen lévő hat házmegbízotti testületi tag közül ötnek derül fény a nevére az ügy során. Közülük azonban csak kettőjükről lehet többet is tudni. Egyrészt Gazda Lajosról, aki családjával az Angyalföldön, a Huba utcában lakott egy szoba-konyhás lakásban. 1941-ben még villamoskalauz volt a Beszkártnál, az ostrom után pedig a Ford Motor Rt. áruátvevő szakmunkása, a lakásügy időszakából azonban nincs adatom a foglalkozására vonatkozóan. (Lásd BFL IV. 1419. j. XIII. ker. Huba u. 11. I/14.; valamint BFL IV. 1419. n. XIII. ker. Huba u. 11. I/14. Az 1947. és 1949. évi választói névjegyzékben titkárként került feltüntetésre – nyilván testületi pozíciójára utalva –, legközelebb 1950-ben jelenik meg újabb foglalko-

A politikai vádaskodás spirálja

A Balázsék beköltöztetése során kirobbant vita pillanatok alatt az állami berendezkedést érintő politikai kérdéssé vált a szereplők szemében is. Lényegében mindegy is, hogy a kölcsönösen politikai tartalmú vádak még a helyszínen, vagy már csak az előjáróságon tett vallomásokban hangzottak el. Ländlerné és fivére, dr. Molnár Kálmán állítása szerint az incidens során a kilétüket felfedni nem akaró, általuk akkor még előjáróságinak hitt emberek arra a felszólításra, hogy mutassák fel az eljárásuk alapját képező hivatali végzést, azonnal hangot adtak a joghoz való sajátos viszonyuknak. Ländlerné és fivére előadása szerint ekkor hangzott el az a kijelentés, hogy „itt nem számít Homolyai, se Szakasits, se törvény, se paragrafus, itt mi számítunk a párt és a tömegek amit ide hozunk, ha szükséges”.⁶³ Molnár Kálmán belement a vitába, és a demokrácia törvényeinek érvényességére kérdezett rá: „Dr. Molnár Kálmán úr a jkv-ben [értsd: jegyzőkönyvben] foglalt azon kitételre, hogy a társaság egyik tagja (bőrkabátos szőke férfi) a következő kijelentéseket tette »itt nem számít Homolyai, sem Szakasits, sem törvény, sem paragrafus, itt mi számítunk a párt és a tömegek, amit idehoztunk, ha szükséges«. Sőt olyan kijelentést is tett »majd eljárunk Homolyaival szemben is«. Molnár dr. úr szó szerint a következő formában reprodukálta az illető kijelentését. »Ki ez a Homolyai? itt nem számít sem Homolyai, sem Szakasits, hanem mi, a párt« Mikor azt kérdeztem tőle (Molnár dr.) hogy a demokrácia törvényei nem számítanak-e, egy kézlegyintéssel adott kifejezést annak a gondolatának, amelyet később úgy fejezett ki, hogy nem a törvény, hanem a párt számít.”⁶⁴

A politikai véleménynyilvánításból vélhetően Ländlerné sem maradt ki. Gazda Lajos Balázs Kálmánné állítólagos kijelentéseire támaszkodva azal vádolta meg, hogy a XIII. kerületi előjárót munkás mivoltában bírálta: „Gazda Lajos h.t.t. [értsd: háztömbmegbízott testületi] titkár a következő vallomást teszi: hogy Balázs Kálmánné felkereste őt a testület

zással, mégpedig kályhasként. Lásd BFL IV. 1405. 1947., valamint 1949. évi országgyűlési választói névjegyzékek. XIII/67. szavazókör; továbbá BFL IV. 1404. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai. 1950. évi törvényhatósági választói névjegyzékek. XIII/68. szavazókör.) Gazda Lajoson kívül még egy bizonyos Neumannról annyit tudunk meg, hogy kocsmáros volt, feltehetően valahol a környéken.

⁶³ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. kerületi előjáróságon özv. Ländler Ákosné panasza tárgyában felvett jegyzőkönyv, 1947. december 23.

⁶⁴ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. kerületi előjáróságon felvett jegyzőkönyv, 1947. december 24.

⁶⁵ Uo.

irodáján és bejelentette, hogy aznap, azaz hétfőn este özv. Ländlerné neki azt mondta, hogy a II-ik kerületbe és az V. kerületbe úriemberek vannak az előjáróságon, ezzel szemben a XIII. kerületben szerint dr. Homolyai tanácsjegyző inkább való lett volna előjárónak, mint Kámány János jelenlegi előjáró, mert dr. Homolyai egy jogot végzett, tanult úriember, ezzel szemben Kámány János csak egy vasas. Szerinte (Ländlerné) a suszterek maradjanak a kaptafánál.”⁶⁵ Sőt, ő maga is hasonló tartalmú vitába keveredett Ländlernével az incidens során arról, hogy a II. és az V. kerületben urak vannak, a XIII. kerületben viszont dolgozók: „A hétfő délutáni aktusnál azt mondtam (Gazda) hogy nálunk így kellett dönteni ebben a kérdésben. Erre Ländlerné azt mondta, hogy II. ker. és V. ker. lakosságát ismerve ott úriemberek vannak. Ezzel szemben én erre azt válaszoltam, hogy büszkék vagyunk arra, hogy itt kérges kezű dolgozók vannak.”⁶⁶ Ländlerné politikai nézeteivel védekezett: „Gazda úr előadása nem felel meg a valóságnak, ilyen kijelentést demokratikus érzésem miatt sem tehettem. Nekem csak a hang ellen volt kifogásom, ahogy velem szemben fellépett.”⁶⁷ Végül felidéződött az is, hogy Balázsné és Ländlerné az előjárósági emberek párthovatartozásáról folytatott volna nem annyira ellenséges, mint inkább egyetértő eszmecsere: „Arról beszélgettünk, hogy írás nélkül erőszakosan történt az ő beköltözésük (Balázsné). Balázsné: »Ha én ezt előre tudom, el sem indulok, de ez azért történt ilyen formán, mert nem hozzá értő emberek csinálják.« »Magunk között szólva, a suszter maradjon a kaptafánál.« Erre én azt kérdeztem, hogy kik voltak ezek az urak, mert én egyiket sem ismerem. Mire ő azt felelte, hogy ha valaki kommunista párttag, az bekerül hivatalokba, az egyik egy kereskedő segéd, és a Kámány sem volt mindég az előjáróságon.”⁶⁸

Mindezek mutatják, hogy a vitában azonnal megjelentek az állam adekvát működéséről alkotott elgondolások is. A helyzet sajátossága fonákságában rejtett. Ländlerné és fivére azt adták a hivatal tudomására, hogy a kiletüket fel nem fedő személyek a demokratikus berendezkedésre és annak megtestesítőire – a köztársasági elnökre, illetve egy előjáróhelyettesre – tettek becsmérő kijelentéseket. Vagyis, még ha ezt nem is mondták ki, vádjuk az 1946. évi VII. törvénycikknek, a köztársasági államforma és intézményeinek politikai támadásokkal szembeni büntető-

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

jogi védelmében hozott törvénynek felelt meg. A politikai vád nem a Kommunista Párt eszközeként jelent meg – még ha utóbb a munkáspárti házmegbízottak hasonló ellentámadásba lendültek is –, hanem ellenkezőleg: politikailag önmagukat meg nem határozó állampolgárok kísérelték meg használatát a demokráciát fenyegető kommunistákkal szemben. Ez arra a magától értetődő dologra világít rá, hogy az államrend védelmében az MKP céljait szolgáló törvény bármely állampolgár számára rendelkezésre állt, kommunista értelmezése és használata mellett másfajta értelmezések és használatok előtt is nyitva állt az út. A nem kommunista meggyőződésűek is készek voltak rá, hogy az új politikai rendet, a demokráciát fenyegető magatartást bejelentsék, s még ha tartalmában attól különbözött is, formai tekintetben a kommunisták uralta politikai viták által közvetített sémát követték.⁶⁹

A vád ugyanakkor nem egy politikai szempontokat is figyelembe vevő büntető hatóság előtt hangzott el, hanem egy közigazgatási szervet figyelmeztettek a jogállam működését fenyegető veszélyre és várták tőle kimondatlanul is a szankciót. Ami arra utal, hogy a politikai vádaszkodást nem kötötték egy meghatározott hatósághoz, hanem azt bármely, az államot megtestesítő hivatal előtt érvényesíthető, vagy legalábbis kipróbálható eszköznek gondolták. Ez pedig a társadalom olyan fajta átpolitizáltságára mutat, ami lehetővé tette, hogy a konfliktusokat politikai dimenzióba helyezték, egyéni érdekeket a köz érdekeként és ennek sérelmeként jelenítsenek meg, és politikai dimenzióban is megformált sérelmeikért a hatóságtól mint a politikai értékek és elvek képviselőjétől várjanak elégtételt, illetve szankcionálást.

Előljárási viszonyok az Angyalföldön

A politikum ugyanakkor egy másik dimenzióban is jelen volt. Az, hogy Lándlerné éppen Kovács Imre előljárási segédhivatali igazgatót vélte felismerni az önhatalmú beköltöztetésnél, a helyi hatalmi viszonyok nagyon pontos érzékeléséről tanúskodott. Az ügyben öt olyan előljárási tisztviselő kapott szerepet, aki vagy aktív szereplője volt az ügymenetnek – Kámány János előjáró, dr. Kozma Tamás előjáró-helyettes és Polyák Gyula, az előljárási lakáshivatal vezetője –, vagy diszkurzív szereplőként, valamely érvelés részeként jelent meg – dr. Homolyai Lajos

⁶⁹ Az 1946. évi VII. tc.-re alapozott politikai vádtípusokhoz lásd PALASIK Mária: *A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*. Napvilág, Budapest, 2000. 290–304.

előjáró-helyettes, és maga Kovács Imre segédhivatali igazgató (1. táblázat). Úgy tűnik, Ländlernének az odaköltözése és az incidens között eltelt egy hónap elegendő volt arra, hogy az előjáróságon belüli politikai erővonalakat és nézeteket illetően tájékozódjon, és kapcsolatait ennek alapján építse ki. Vallomásaiból az derül ki, hogy a feltehetően 1947. november közepén lebonyolított beköltözése és 1947. december 23-án történt panasztétele között eltelt egy hónap alatt többször is járt az előjáróságon, és dr. Homolyaival állt kapcsolatban. Ländlerné Kovács Imrével szembeni vádja és dr. Homolyai Lajossal való kapcsolata, ha csak halványan is, politikai jellegű választóvonalakra enged következtetni az előjáróság világán belül, ami egy további feltételezést is megenged. A mindennapi hivatalos ügyekben a párthovatartozás, a politikai szempontok szerinti tájékozódás és kapcsolatteremtés olyan mélyen áthatotta a társadalmat, hogy pillanatok alatt képesek voltak felmérni a választóvonalakat, és hivatalos ügyeik során érdekeiket politikai alapon kialakított kapcsolatokon keresztül próbálták érvényesíteni. Ländlernével szemben is elhangzott a tipikus kommunista vád, miszerint a régi rend hívei, az „urak” kapcsolataik révén érvényesítik érdekeiket. Ezek szerint nem csupán meglévő kapcsolatok – azaz protekció – igénybevételéről lehetett szó, hanem a társadalmi státusok és politikai nézetek szerinti gyors tájékozódás és kapcsolatteremtés képességéről és gyakorlásáról.

Az MKP ostrom utáni első lépéseinek egyike volt, hogy a XIII. kerület élére kommunista előjárót állított, Kámány (Kálmán) János 44 éves vassztergályos személyében, 1945. január 28-án.⁷⁰ Megválasztása azonban ellenállásba ütközött: Csorba János kisgazda polgármester nem ismerte el, arra hivatkozva, hogy a fővárosi szolgálatban való alkalmazás és az onnan történő elbocsátás kizárólag a polgármester hatásköre. A kerületi nemzeti bizottság kitartásának hatására azonban 1945 április közepén a polgármester végül is visszamenőleges hatállyal megerősítette Kámányt előjárói tisztségében. Az Angyalföldön, egy szoba-konyhás lakásban élő, négy polgárit végzett szerszámsztergályos három év elteltével, 1948 tavaszán tette le a közigazgatási képesítő vizsgát.⁷¹ Az előjáróságot 1948 nyaráig vezette, 1948. július 23-án mentették fel, szep-

⁷⁰ Kámány János pályájához lásd HALASI László (összeáll.): *Budapesti közéleti névmutató 1945–1950. A budapesti nemzeti bizottságok és népfrentbizottságok tagjai*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1980. 109., valamint megválasztásának körülményeihez GÁSPÁR Ferenc–HALASI László (szerk.): i. m. 61., 63.

⁷¹ Lásd fővárosi alkalmazotti kartonját: BFL IV. 1420. m. Budapest Székesfőváros tanácsai, majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai. Székesfővárosi tisztviselők és alkalmazottak nyilvántartásainak gyűjteménye. 40. doboz.

1. táblázat: A XIII. kerületi előjáróság ügyben érintett tisztviselői

Név	Kámány János	dr. Homolyai Lajos	Kovács Imre	dr. Kozma Tamás	Polyák Gyula
<i>Születési év</i>	1901	1908	1900	1912	1905
<i>Születési hely</i>	Budapest	Budapest	Nagy-magyar	Monor	Budapest
<i>Lakhely az ügy időszakában</i>	XIII. ker. Lehel u. 49.	III. ker. Zöldmáli út	XIII. ker. Váci út 87.	XI. ker. Vincellér u. 30.	XIII. ker. Gömb u. 31.
<i>Iskolai végzettség</i>	4 polgári szerszám-esztergályos	jog-tudomány	kereskedelmi iskola két osztálya	jog-tudomány	5 elemi rádió-szerelő
<i>Nyelvtudás</i>	német	német, francia	n. a.	német	n. a.
<i>Fővárosi szolgálatba lépése</i>	1945	1931	1928	1937	1945
<i>A XIII. kerületi előjáróságon</i>	1945. február 4-től	1947. június 27-től	1938. június 13-tól	1948. június 22-től	1945. május 1-től
<i>Fővárosi szolgálata megszűnt</i>	n. a.	1948. november 30.	n. a.	1950. december 1.	1949. június 30.

Forrás: BFL IV. 1420. m.

tember 9-étől pedig már a polgármesteri III., azaz az építési ügyosztályon szolgált előadóként.

Polyák Gyula, az ügy idején a kerületi lakáshivatal vezetője ugyancsak 1945-ben, az újjászervezés első hónapjaiban került az előjáróságra.⁷² Mint 1945. május 1-jével kinevezett adóhivatali tisztviselő legalább annyira az új világ megtestesítője volt a közigazgatásban, mint maga az előjáró. Az ugyancsak egy angyal földi szoba-konyhában élő rádiószerelő gyári munkást 40 évesen öt elemijével nevezték ki adóhivatali tisztnek.⁷³

⁷² A Polyák Gyula hivatali pályafutására vonatkozó adatokat fővárosi alkalmazotti kártyája tartalmazza. BFL IV. 1420. m. 69. doboz.

⁷³ Az 1941. évi népszámlálási lakásíven Polyák Gyula villamosipari napszám munkásként tüntette fel magát (lásd BFL IV. 1419. j. XIII. ker. Gömb u. 31. III/61.), az 1945. évi népszámlálási íven pedig gyári munkásként

A kerületi lakáshivatalban 1946. február 20-tól teljesített szolgálatot.⁷⁴ A XIII. kerületből 1949 áprilisában áthelyezték a IV. kerületbe, majd nem sokkal később, 1949. június végén elbocsátották a szolgálatból. Az előjárótól eltérően a közigazgatási alkalmassági bizonyítvány megszerzésén túl közigazgatási képesítő vizsgát sohasem tett le. Nem lehetnek kétségeink, hogy Ländlerné lakásügyének idején Polyák Gyula személyében az MKP által rekrutált kerületi munkáskáder ült a lakáshivatal vezetői székében. Ami az előjáróság további három érintett emberét illeti, pályájuk alapján tért el az új világ kezdetén munkásként a közigazgatásba kerülőktől. Kovács Imre, dr. Homolyai Lajos és dr. Kozma Tamás ekkor már tizenhét, tizennégy, illetve nyolc éve szolgált a fővárost.

Kovács Imre segédhivatali igazgató, akiről Ländlerné minden további nélkül el tudta képzelni, hogy hivatali minőségében, nyilvánosan egy egyértelműen kommunista csoport tagjaként lépjen fel vele szemben, 1938 júniusa óta dolgozott a XIII. kerületi előjáróságon.⁷⁵ A vidéken született, de a felsőkereskedelmi iskola alsó tagozatára korlátozódó tanulmányait már Budapesten végző férfi a főváros szolgálatát megelőzően a MÁVAG-nál dolgozott kisegítő irodai kezelőként, innen került 1928-ban a Fővárosi Könyvtárba havidíjas hivatalnokként. A Fővárosi Könyvtárban pár hónap elteltével kezelőtisztté, 1936-ban pedig irodatiszté léptették elő. Ebben a beosztásban került 1937-ben a VI. kerületi, majd 1938-ban a XIII. kerületi előjáróságra. Itt a hivatali ranglétrán csak 1944 elején tett újabb előrelépést, amikor irodafőtiszté kinevezve a fizetési osztályok között is ugrott egyet előre. Ennél nagyobb váltásra került sor azonban 1947. január 1-jével, amikor irodafőtisztból segédhivatali igazgatóvá nevezték ki, és ezáltal két fizetési osztállyal feljebb került. Ebben a rangban helyezték át 1948. május 28-tól a X. kerületi, majd még ugyanezen év szeptemberében a II. kerületi előjáróságra. Azt, hogy fővárosi szolgálata mikor és hogyan ért véget, nem lehet tudni.

Minden jel arra mutat, hogy Ländlerné a kerületi előjáróságon dr. Homolyai Lajos előjáró-helyettessel állt kapcsolatban. Az incidens során őrá hivatkozott mint a törvényesség biztosítékára – „Én azonban ra-

(lásd BFL IV. 1419. n. XIII. ker. Gömb u. 31. III/61.). Személyi kartonján fővárosi szolgálatát megelőző foglalkozásaként rádiószereelő megnevezés szerepel.

⁷⁴ Személyi kartonja ezen a ponton hiányosnak, illetve ellentmondásosnak tűnik: hivatali beosztását tekintve ugyanis az 1945 és 1948 közötti évekre vonatkozóan végig adóhivatali tisztként, majd főtisztként tartották nyilván, lakáshivatali beosztásáról azonban – túl azon, hogy 1946. február 20-tól ez volt hivatali beosztásának helye – semmiféle adatot nem jegyeztek fel.

⁷⁵ Személyi kartonját lásd BFL IV. 1420. m. 47. doboz.

gaszkodtam a hatósági végzés felmutatásához, azzal a megjegyzéssel, hogy az előjáróságon megérdeklődtem, hogy hatósági közeg csak írásbeli végzés alapján járhat el. [A] Társaság egyik tagja kérdezte, hogy kitől kaptam ezt a felvilágosítást az előjáróságon. Válaszoltam, hogy Homolyai előjáró helyettestől.”⁷⁶ –, továbbá a panaszt is ő vette fel 1947. december 23-án. Homolyai Lajos felidézett alakját Ländlerné ellenfelei azonnal politikai tartalommal töltötték meg, amikor a párttal szemben Szakasitscsal együtt a törvény és ezzel egyben egy érvényét veszített politikai rend képviselői közé sorolták.

A budapesti születésű férfi 1933-ban jogi végzettséget szerzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen.⁷⁷ Reálgimnáziumi és kereskedelmi érettségijével ekkor már két éve a főváros szolgálatában állt, előbb mint a Fővárosi Könyvtár, utóbb pedig mint a Rókus Kórház, illetve mint a III. kerületi előjáróság ideiglenes hivatalnoka. Államtudori oklevele megszerzésével lépett elő a III. kerületi előjáróságon ideiglenes segéd-fogalmazóvá, majd gyakornokká. 1937. január 1-jével segéd-fogalmazóvá, 1940. január 1-jével pedig fogalmazóvá nevezték ki. A III. kerulettől 1941 szeptemberében a VII. kerületi előjáróságra került át, innen azonban 1944. november 17-ével visszakerült a III. kerületbe. Itt nevezték ki 1947. január 1-jével II. osztályú tanácsjegyzőnek. Ugyanezen év júniusának végén helyezték át a XIII. kerületbe, megbízták az előjáró-helyettesi tisztséggel, és itt nevezték ki 1948. január 1-jével I. osztályú tanácsjegyzővé. Pályafutása azonban már nem tartott sokáig. 1948. április 3-tól a szolgálat alól felmentették, majd ugyanezen év novemberében előbb elbocsátásáról született döntés, utóbb viszont az elbocsátás hatálytalanításával 1948. november 30-án nyugdíjazták.

Dr. Homolyai Lajos leépítésének több hónapos procedúrája alatt került az előjáróságra dr. Kozma Tamás, egy kúriai bíró fia, akit egyúttal az előjáró-helyettesi feladattal is megbíztak. A monori születésű Kozma⁷⁸ Homolyai Lajoshoz hasonlóan 1936-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen megszerzett jogi végzettségével kezdte járni a fővárosi szolgálat számlátráját. Kisegítő munkaerőként vették fel az V. kerület adóhivatalába 1937 márciusában. 1940. január elsejével lett havidíjas hivatalnok a XI. kerületi előjáróságon, ahol egészen 1948. június közepéig dolgozott. A XI. kerületben a ranglétrán még 1940-ben előrelépett, amikor pár hó-

⁷⁶ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. kerületi előjáróságon özv. Ländler Ákosné panasa tárgyában felvett jegyzőkönyv, 1947. december 23.

⁷⁷ Személyi kartonját lásd BFL IV. 1420. m. 33. doboz.

⁷⁸ Személyi kartonját lásd BFL IV. 1420. m. 48. doboz.

nap elteltével fogalmazó gyakornoknak nevezték ki. Újabb előrelépést 1943-ban segédfogalmazóvá történt kinevezésével tett, és már csak a háború után, 1945 júliusában lépett elő fogalmazóvá. Ebben a rangban került sor az áthelyezésére is. És ahogyan dr. Homolyai leépítése, úgy dr. Kozma Tamás kinevezése is nyilvánvalóan politikai szempontokat követett. Utóbbi feltehetően politikailag megbízhatónak minősült: 1948-ban tagja volt a XIII. kerületi Nemzeti Bizottságnak is.⁷⁹ Az új államhatalomhoz azonban neki sem sikerült tökéletesen igazodnia. Talán csak fordult egyet a politika széliránya, vagy talán a hatalomhoz való alkalmazkodást – amit 1949 tavaszán még szemmel láthatóan megtett – elégelte meg, alig 38 évesen, 1950. december elsejével nyugdíjazták.

Helyzetértelmezések: a házmegbízottak logikája és taktikája

A XIII. kerületi házmegbízottak fellépése tökéletesen beleillett a tágabban a korabeli közbeszéd politikai fogalmait, szűkebben pedig a házmegbízotti intézményt meghatározó többértelműségbe. Különböző felhatalmazásra egyidejűleg hivatkozva avatkoztak be: egyrészt jogsérelem miatt a jogosan beutalt bérlő mellett léptek közbe; másrészt közérdekből avatkoztak be egy sokgyermekes hajléktalan munkáscsalád javára; harmadrészt pedig a kerület egy lakójának érdekeit kívánták megvédeni egy idegennel szemben. Többszörösen rétegzett érvelésük szerint a rend háromféle logika szerint is megbomlott. Egyrészt megsérült a jogra alapozott igazság rendje, hiszen a lakásban nem a hatóságilag kijelölt bérlő, hanem az önkényes beköltöző lakott; másrészt felborult a társadalmi igazság rendje, hiszen egy munkáscsaláddal szemben egy „jólszituált” egyén érdeke érvényesült; harmadrészt pedig felborult egy térbeli rend: a közösség területére egy idegen hatolt be. Ekképpen megindokolt beavatkozásuk lényegében a lakáshivatal karhatalmi behelyezési jogát bitorolta. A házmegbízotti intézményre vonatkozó jogszabály ugyanis azt sem tisztázta, hogy hol húzódik a demokratikus eszme megvalósulásaként az intézmény általi lakossági érdekvédelem cselekvési határa: a javaslattevélnél, avagy a végrehajtásnál.

A közérdekre hivatkozó fellépésük egyetlen ponton sem mondott elent a házmegbízotti intézményre vonatkozó jogszabályi előírásoknak. A szabályrendelet szerint „a házmegbízotti intézmény célja a székesfőváros lakossága érdekeinek védelme és a közigazgatás munkájának elő-

⁷⁹ Az adat forrása HALASI László (összeáll.): i. m. 129.

segítése”,⁸⁰ illetve „A házmegebízott hatásköre: a) a lakók érdekeinek képviselése, b) az egyes közigazgatási hatóságok által kiadott rendeletekkel hatáskörébe utalt munkák lelkiismeretes végrehajtása, c) a lakók érdekében a Testületen keresztül javaslatokkal támogatni a kerületi előljárásság tevékenységét”.⁸¹ A rendelet magyarázatokkal ellátott kiadásában a magyarázatok írója kísérletet tett a jogszabály meglehetősen általános kijelentései által homályban hagyott kérdések megválaszolására. Így azt is tárgyalta, vajon mit is kell a „lakossági érdek” fogalma alatt érteni. Válaszában két irányból közelített a kérdéshez. Egyrészt megpróbálta konkretizálni a mindennapi élet azon területeit, ahol ez a fajta érdekvédelem szóba jöhetett: „A székesfőváros lakosságának érdekei igen szerteágazóak és azoknak felsorolását aligha lehet megkísérelni. Mindenesetre az érdek lehet politikai, erkölcsi, gazdasági, jóléti stb., ezeket az érdekeket a maga összességében van hivatva a házmegebízotti intézmény képviselni mind a hatóságok, mind pedig más intézetek, intézmények stb., sőt a lakosság irányában is.”⁸² Másrészt pedig felvetette azt a problémát, vajon itt a lakosság egészének érdekeiről van szó, avagy az egyes lakosok egyéni érdekeinek képviseléséről: „A házmegebízott a lakók összérdekeit, tehát nem az egyesek adott (konkrét) ügyeket [sic!] képviseli. Az ilyen érdekekben a házmegebízottnak a hatóságok előtt is joga van eljárni (kerületi előljárásság, polgármester, minisztérium stb.). Előfordulhat azonban, hogy egyesek (lakók) magánügyei olyan, a közt érdeklő ügy, hogy az abban való eljárás a lakók érdekeit szolgálja. Az ilyen ügyekben a házmegebízottak szintén jogosítottak eljárni.”⁸³

A magyarázatok értelmezték azt is, mit jelent a házmegebízottaknak a lakók összérdeke képviselésében való eljárása, hogyan kapcsolódik az a hivatali eljárásokhoz. Álláspontja szerint „[a] lakók érdekeit szolgáló kérdésekben a házmegebízott jogosított javaslatot tenni és ezáltal a helyi hatóság, a ker. előljárásság működését előmozdítani. Ezeket a közérdeklő javaslatokat a házmegebízott nem közvetlenül, hanem a Kerületi Házmegebízott Testület útján intézheti a ker. előljárássághoz. Ebből láthatjuk, hogy a házmegebízott közigazgatási szempontból a ker. előljárásság körébe tartozik és azt a célt szolgálja, hogy a közigazgatás feladatainak teljesítésével a lakók érdekképviselése mellett, illetve azoknak szem előtt tartása mellett segédkezet nyújtson azáltal, hogy a lakók érdekében fel-

⁸⁰ 146 763/1945–IX. sz. polg. m. r. 1. § (1).

⁸¹ 146 763/1945–IX. sz. polg. m. r. 4. § (1).

⁸² A házmegebízotti intézményről szóló szabályrendelet. I. m. 5.

⁸³ Uo. 9.

merült ügyekben nemcsak eljár, hanem javaslatokat is tehet. Ezzel a működéssel a házmegbízott közvetve azt a feladatot mozditja elő, hogy a lakót a helyi hatósághoz közelebb hozza, ami által azt a nagy válaszfalat, ami a lakosság és a hatóság között van, igyekszik lerombolni.”⁸⁴ Eszerint a házmegbízottak nemcsak, hogy eljárhatnak a lakók képviseletében az egyes hatóságoknál, hanem javaslatokat is tehetnek a közigazgatás számára. Ennek mikéntjét azonban már nem határozták meg pontosan.

Beér János az előszóban külön kiemelte, mennyire nem az intézmény működésének részletes szabályozása volt a rendelet célja: „A jogszabály céljának megfelelően nem tartalmaz aprólékos szabályokat, szoros megkötöttségeket, ez nem is férne össze az intézmény természetével és rendeltetésével. Nem az volt a szabályrendelet célja, hogy megmerevítse a házmegbízotti intézményt, csak az irányt, a körvonalakat akarta kitűzni; a részletes szabályokat a gyakorlatnak kell kimunkálnia. Ezek akkor lesznek helyesek és életképesek, ha megvalósítjuk az intézmény célját: a lakosság és a közigazgatás demokratikus együttműködését.”⁸⁵ Mindez azt jelentette, hogy a politikai támadások nem érték el céljukat. A jogszabály megjelent ugyan, így a továbbiakban nem lehetett az intézményt a jogi alap hiányával támadni, azonban általánossága folytán ugyanolyan tág értelmezésekre adott lehetőséget, mintha nem is lett volna. Hatáskörét és eljárási módját illetően lényegében semmi változás nem történt a szabályrendelet megjelenése előtti helyzethez képest. Az anyalföldi házmegbízottak fellépésének kulcsa is éppen azokban a kérdésekben rejtett, amelyeket – azok tisztázatlanságát érzékelve – a szabályrendelet magyarázója maga tett fel és próbált megválaszolni. Például, hogy miért gondolhatták azt, hogy mint lakossági érdekvédelmi szerv, beavatkozhatnak egy család lakásügyébe? Másrészt milyen alapon léphettek fel végrehajtó szerepben, előljárósági hatáskört tulajdonítva maguknak?

A házmegbízottak számára Balázsék lakásügye nem magánügy, hanem az egész társadalmat érintő kérdés volt: közügy, amelyben a közérdek forgott kockán. Helyzetértelmezésüket ismerjük, maguk fogalmazták meg azt a népjóléti miniszternek írt levelükben. A vitában a szemben álló feleket társadalmi minőséggel ruházzák fel, ezáltal társadalmi csoportok képviselőivé avatják őket. Balázsékat „munkáscsaládként” jelenítik meg, olyan jelzőkkel ellátva, mint „becsületesen dolgozó”, „szegény”, „tehetetlen”, „ötgyermekes”, illetve „hajléktalan”, míg velük szemben özv. Ländlerné egy „jólszituált idegen”, aki pénze és összeköttetései

⁸⁴ Uo. 9.

⁸⁵ Uo. 4.

révén üti el a munkáscsaládot jogos birtokától. Így Balázsék és Ländlerné vitája két társadalmi osztály, továbbá a múlt és az azt meghaladó jelen és jövő küzdelmévé válik, és az új rendnek megfelelően a munkáscsalád érdeke minősül közérdeknek. Mindezek nyomán a vita politikai összeütközésként értelmeződik – a levél hemzseg a politikai tartalmú fogalmaktól, így szóba kerül a „demokrácia” („Tűrhetetlen az, amíg a demokráciát szolgáló intézményünk...”), a munkáspártok („Az is tűrhetetlen, hogy a demokráciát megcsúfolva, az összeköttetésekkel rendelkező személyek a munkáspártok vezetőinek nevével is visszaélve kívánják megtevesztetni úgy a lakásügyi, mint a ker. hivatalok egyes vezetőit.”), és maga a közérdek („a hajléktalanná vált szegény munkáscsalád érdekének védelme előttünk elsődrendű közérdek!”) – a korabeli közbeszéd különböző jelentésekkel telíthető és egyúttal ki is sajátítható kulcsfogalmai.

A levélben ugyanakkor a helyzet értelmezésének egy igen sajátos eleme is megjelenik. Ami eltér a lakáskiutalási ügyekben előforduló érvelési módoktól, az idegenség, a betolakodás motívuma: „Tűrhetetlen az, hogy amíg a demokráciát szolgáló intézményük (A Ház- és Tömbmegbízott Testület) önzetlenül végzi munkáját, ugyanakkor a kerületünkől távol levő jólszituált idegenek pénzért, vagy magas összeköttetéseikre való hivatkozással a kerületben kiürülő lakásokhoz hozzá tudnak jutni.”⁸⁶ A lakásbérleti jog azonban nem zárta ki a kerületek közötti mozgást – a rendeletekben egyetlen kritérium sem vonatkozott erre –, és a lakáshivatali döntéshozási gyakorlatban sincs semmi jele, hogy egy ilyen feltevélt beemelték volna a rendszerbe. Sőt, magukban a lakásvitákban sem bukkan fel soha érvként, noha a kérelmezés gyakorlata a jogi keretekhez képest meglehetősen szabad értelmezési tartományokban mozgott. Ennek az elemnek a megjelenése nem a súlyos lakáshiány helyzetére alkalmazott szabályozási szándékként olvasható, hanem sokkal inkább a kommunista ideológia közösségképző logikájából következő motívumként, amivel a vitahelyzet ideologikus leképezése egy újabb dimenziót nyert. A házmegbízottak Angyalföldet a munkásosztály birtokolta területnek és egyben a munkásosztály közösségének gondolták, amit testületük védelmez és ellenőriz: a közösségbe tartozókat megvédi a közösségen kívüliekkel szemben, és nem enged be akárkit.⁸⁷ A terület feletti ellenőrzésükben a lakók érdekeinek védelme nem volt mindenkire érvé-

⁸⁶ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. Kerületi Ház- és Tömbmegbízott Testület beadványa Olt Károly népjóléti miniszternek, 1947. december 29.

⁸⁷ Nem tudjuk megállapítani, vajon Balázsék esetében a közösséghez tartozás a területi odatartozással is egybeesett, vagy csak „munkás” mivoltuk jogosította fel őket Angyalföld közösségébe való tartozásra.

nyes: Ländlerné idegennek minősült, nem számíthatott érdekeinek képviselőjére a kerületi házmegbízotti testület által. Mivel nem tartozott a munkásosztály közösségébe, így nem volt joga annak területéhez sem.

A házmegbízottak tehát képesek voltak a konfliktust a közérdeket érintő ügyként megjeleníteni. Ez megteremtette közbelépésük legitimációját is. Beavatkozásuk legitimitása azonban más szempontból is felvetődött. Végrehajtói hatáskörben való fellépésük csak homályos jogszabályi alapokra támaszkodhatott, és hogy ezzel ők maguk is mennyire tisztában voltak, azt éppen sajátos taktikájuk árulja el.

A házmegbízottak az ügy során ugyanis különös játszmát folytattak. A jelek arra mutatnak, hogy az önkényes beköltöztetés alkalmával eljárásági embereknek próbálták magukat feltüntetni: Ländlerné azt állította, hogy másnapi panasztételéig eljárásági fellépésnek hitte a történeteket. A fővárosi vizsgálat során nemcsak a szemben álló felek ragaszkodtak a kérdés tisztázáshoz, és szegeztek egymásnak ellentétes állításait – Gazda Lajos azt vallotta, hogy „Dr. Molnár Kálmán később érkezett meg. Ő felszólított hogy mutatkozzunk be, erre én nem voltam hajlandó azzal az indoklással hogy a későbbiek folyamán úgyis meg fogja tudni kilétemet hiszen az ügynek úgyis folytatása lesz. Azt mondtam a háztartási alkalmazottnak hogy az eljáráságról a tömbtestülettől vagyok.”⁸⁸ –, hanem a vizsgálat számára is eldöntendő kérdésnek tűnt, miként tüntették fel magukat a házmegbízottak. A vallomások felvétele során kifejezetten rákérdeztek erre: „Meghívásra megjelenik dr. Molnár Kálmán országgyűlési elnöki osztályfőnök (lakik: VII. Erzsébet krt. 13.) és előadja az alábbiakat: Az erőszakos behatolás után érkeztem taxin, az egyébként kerítéssel körülvett és zárva tartott ház udvarára. Három emberrel találtam magam szemben, akik többszöri kérdésemre kijelentették, hogy eljárásági emberek. Arról, hogy Gazda úr tömbmegbízotti ember csak az eljáró úr szobájában később értesültem. [...] Hívásra belép Gazda Lajos. Jegyzőkönyvfelvevő: dr. Molnár Kálmán úrnak ön azt mondtotta, hogy az eljáráságról jött vagy pedig az eljárásági tömbmegbízotti testülettől? Gazda Lajos: Én azt mondtam, hogy az eljáróság tömbmegbízotti testületétől. Dr. Molnár Kálmán: Én fentartom azt, hogy tömbmegbízotti testületről a helyszínen semmit, csak később az eljáráságon a szembesítésnél hallottam.”⁸⁹

⁸⁸ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A polgármesteri I. ügyosztályon Gazda Lajos vallomásáról felvett jegyzőkönyv, 1948. február 26.

⁸⁹ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A polgármesteri I. ügyosztályon dr. Molnár Kálmán vallomásáról felvett jegyzőkönyv, 1948. február 26.

A vallomások ellentmondásai arra utalnak, hogy a házmegbízottak nagyon is tisztában voltak a hatásköri sérelemmel: ha Ländlerné, illetve fivére állításait fogadjuk el, úgy azt mondhatjuk, hogy a házmegbízottak a jogszerű fellépés látszatát kívánták kelteni. Ezt a csúsztatást két tényező is lehetővé tette. Egyrészt a testület a kerületi előjáróság épületében székelt, ami azt a benyomást kelthette, hogy a kerületi közigazgatás hivatalsszervezetének képezi részét. Valójában viszont semmiféle közigazgatási hatóságnak nem volt alárendelve. Másrészt az intézményt szabályozó rendelet azt mondta ki, hogy „a házmegbízottak és háztömbmegbízottak hivatali ténykedésük közben a büntetőtörvények alkalmazása szempontjából az 1940. évi XVIII. tc. 3. §-a alá tartozó közhivatalnok”.⁹⁰ Önkényes közbelépésük során azonban nyilvánvalóan nem minősülhettek közhivatalnoknak, hiszen erre a fellépésre semmiféle jogi felhatalmazásuk nem volt. A furcsa játszma ugyanakkor egy másik ponton is meg nyilvánult. Még a fővárosi vizsgálatot megelőzően, a kerületi előjáróságon megindított vizsgálódás során a személyében egyedül azonosított Gazda Lajos elzárkózott attól, hogy társait felfedje. Azt viszont furcsa módon elárulta az előjárónak, hogy a testület három szociáldemokrata és három kommunista tagja volt jelen: „Gazda Lajos háztömbmegbízott titkár a behurcolkodásnál a jelenlévők nevét nem volt hajlandó jegyzőkönyvbe mondani, azonban kijelentette, hogy a panaszos esetében jelenlévő házmegbízottak közül 3 szoc. dem. és 3 kommunista pártbeli volt.”⁹¹ A párt-hovatartozás felfedése Angyalföld kommunista párti, vasmunkásból lett előjárója felé nyilván üzenetet hordozott. Mintha Gazda a munkáspárti mivoltban, az együvé tartozásban igazolást keresett volna maguknak.

Mi lenne a kétféle védekező taktika mérlege? A házmegbízottak magatartásában sajátos ingadozás jelentkezett a jogszerűség és a pártállamiság között. Fellépésük párthovatartozásukkal való igazolása – legitimálása – együtt járt a jogszerűség látszatához való alkalmazkodással, sőt a rendszer működése szempontjából még ennél is alapvetőbben, a jogállami legitimációk (látszatának) használatával. Gazda Lajos elfogadta a szerepek fonák módon való elosztását: a kommunisták kényszerültek védekezésbe politikai tartalmú vádakkal szemben. Míg „maguk között”, azaz a kommunista előjáró, valamint az ugyancsak kommunista párti népjóléti miniszter előtt az ideológia és a pártállam eszközeit használta,

⁹⁰ 146 763/1945–IX. sz. polg. m. r. 15. §.

⁹¹ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. kerületi előjáró jelentése a polgármesternek özv. Ländler Ákosné panasza tárgyában, 1947. december 29.

ugyanakkor a hivatali eljárás azon részében, amely nem négy szemközti kapcsolatokban zajlott le, a pártállami eszközök használatát tagadta és a jogszerűség látszatát igyekezett megteremteni.

Az előjárósági vezetés és a fővárosi közigazgatás malmai

A vizsgálat során egy érdekes különbség mutatkozott. Miközben a szemben álló felek mindinkább belebonyolódtak politikai tartalmú kijelentéseik bizonygatásába, addig az ügyben vizsgálódó fővárost ez egyáltalán nem érdekelt. Míg a szereplők a vitát többek között politikai nézetek összeütközéseként éltek meg, addig a fővárost egyetlen kérdés tisztázása foglalkoztatta, mégpedig az, hogy részt vett-e a jogsértő fellépésben – Balázsék önhatalmú beköltöztetésében – az előjáróság ezzel megváltott tisztviselője. A politikai tartalmú vádaskodásra érzéketlen volt.

Ugyanakkor nem is a házmegbízottak beavatkozása jelentette a főváros számára a jogi problémát. Ahhoz, hogy a házmegbízottak fellépése jogszerűtlen, azaz önkényes eljárás volt, nem fért kétség. Az elsőfokú lakáshivatali döntés – a lakás kiutalása – megszületett ugyan 1947. november 27-én, azonban a fellebbviteli fórum döntéséig ez még nem volt jogerős. Előzetes, azaz a jogerős határozatot megelőző karhatalmi behelyezésről pedig ekkor még nem született előjárói határozat. Ha beigazolódott volna, hogy a fővárosi közigazgatás alkalmazottja részt vett ebben az akcióban, úgy fegyelmi eljárás indult volna ellene. Miután a vizsgálat kiderítette, hogy Ländlerné állításával ellentétben az előjáróság segédhivatalának igazgatója nem volt jelen az esetről, nem volt kívül szemben fegyelmi úton eljárni. A tisztí főügyész egyúttal a házmegbízottakkal kapcsolatban is világossá tette a fővárosi közigazgatás álláspontját. Eszerint a házmegbízotti testület képviselői önhatalmúlag jártak el: „Gazda Lajos önhatalmú végrehajtást végzett és pedig anélkül, hogy erre neki felhatalmazása lett volna, avagy ez hivatali hatáskörébe tartozott volna.”⁹² A főváros azonban nem járhat el velük szemben, miután nem állnak annak alkalmazásában. A tisztí főügyészi javaslat szerint a szankcionálás lehetősége az, ha Ländlerné bírósági úton lép fel velük szemben: „Gazda Lajossal és társaival szemben a panasznak a fentebb már kifejtettek alapján azért nincs helye, mert nevezettekkel a székesfőváros szolgálati jogviszonyban nincs, így tehát ezek cselekményei

⁹² BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A tisztí főügyész állásfoglalása özv. Ländler Ákosné lakásügyi panasza tárgyában, 1949. április 23.

fegyelmi úton meg nem torolható. Velük szemben Ländler Ákosné csak büntető úton léphet fel.”⁹³

A főváros kétszeresen is a jogszerűség szabályai szerint járt el. Egyrészt nem tekintette hatáskörébe tartozónak – mert nem is tartozott a hatáskörébe – a politikai vádak nyomán való vizsgálódást és büntetést. Másrészt nem lépett fel egy hatáskörébe avatkozó érdekvédelmi szervvel szemben: a jogsérelmet magánjogi útra tartozónak tekintette, ahogy az a jogszerű működésnek megfelelt. E tekintetben azonban az eset egy döntő momentumot hagy homályban. Nem lehet tudni, mi történt volna abban az esetben, ha Balázsék önkényes beköltöztetése nem vágott volna egybe a hivatal jogszerű döntésével. Ebben az esetben ugyanis a házmegbízottak beavatkozása nyomán kialakult helyzetet meg kellett volna szüntetni, és az eredeti állapotot helyreállítani. Vajon ilyen helyzetben, amelyben a jogszerű döntéssel is ellentétben álló önhatalmú fellépés feltehetően erőteljesebb ellenhatást kellett kiváltson, az előjáróság milyen jogi logikát követett volna?

Az ügy menete ugyanakkor a közigazgatás szintjeinek elkülönítését is lehetővé teszi. A fővárosétól egészen eltérő helyzetértelmezések és eljárási módok jellemzőek a kerület szintjén. Az ügyben két olyan szereplő is van, akik a kerületi előjáróság tisztviselőiként szóltak meg. Maga az előjáró 1947. december 29-én írt jelentést a polgármesternek. Ebben özv. Ländlerné társadalmi kategorizálás nélküli önkényes, azaz jogszállásértő beköltöző, akivel szemben azonban hangsúlyos vád, hogy a II. kerületből érkezve foglalt el egy XIII. kerületi lakást: „A lakáshivatal nyilvántartása alapján megállapítottam, hogy a Tüzér-u. 50. szám 2 szoba, összkomfortos lakásban Kádár László (?) lakott, aki a Malert-nál kapott szolgálati lakást. Lakásának elhagyását nem jelentette be, hanem kiköltözése után a lakás kulcsait özv. Ländler Ákosnének adta át, aki oda véghatározat nélkül önkényesen a II. kerületből (Kiememlések az eredetiben. – N. Á.) behurcolkodott és így birtokon belül kész helyzet elé akarta állítani a lakásügyi hatóságot.”⁹⁴ Az előjáró Balázsékat ugyancsak nem ruházta fel társadalmi minőséggel: egyszerűen csak egy „4 gyermekes hajléktalan családként” beszél róluk, amelynek „a jelenlegi romos lakásából dec. 25-ig mely kincstári épületben van, el kell hagynia”. A házmegbízottakkal kapcsolatban szó sincs a jelentésben önhatalmú fellépésről, tettüket nem ítéli meg. Ami pedig az állítólagos politikai szóválást illeti, az előjáró Gazda Lajos mindezt tagadó vallomását idézi.

⁹³ Uo.

⁹⁴ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. Kámány János előjáró jelentése a polgármesternek, 1947. december 29.

Első pillantásra úgy tűnik, hogy a kommunista Kámány János jelentésében nem lépte át a jogszabályi értelmezési keretet. A szemben álló feleket nem azonosította társadalmi státusokkal, Ländlerné beköltözését jogsértésként értékelte, Balázsék igényjogosultságát pedig a lakásrendelet előírásai szerint ítélte meg. A szövegben azonban több ponton egy másfajta logika is érvényesül. Az a Ländlernével szembeni vád, miszerint II. kerületiként próbált a XIII. kerületben lakáshoz jutni, a házmegbízottak vádjára emlékeztet. Ez az elem a házmegbízottak levelében ideologikus tartalmú, az elnyomó osztály egy tagjának az angyalföldi munkásközösségből történő kizárásáról szól. Ehhez képest ugyanez az elem az előjáró jelentésében a jogszerűség látszatát nyeri: mintha a kerületek közötti közigazgatási határok lakásügyi téren való átlépésével jogszabálysértés történt volna. Másrészt ugyancsak egy jogtól független logikába illeszkednek az előjáró jelentésének azon elemei is, amelyekből a házmegbízottak fellépésére vonatkozó álláspontját építi fel. Magatartásuk megítéléséhez olyan elemeket emel ki, mint párthovatartozásuk, amivel mintegy igazolja fellépésüket. Egyúttal pedig azzal az állásfoglalásával, hogy „véleményem szerint magánlaksértés sem látszik fenn-forogni”, a házmegbízottak felmentését mondja ki a maga részéről.

Ez utóbbi állásfoglalása egyben a helyzetről alkotott értelmezésének kulcsmozzanatát is megmutatja. Ahhoz képest, hogy a Ländlerné panasza nyomán megindult fővárosi vizsgálat nem a házmegbízottak fellépésének jogossága, avagy jogtalansága körül forgott, Kámány János számára a döntő pont a házmegbízottak beavatkozásának megítélése volt, ebben a kérdésben foglalt állást oly módon, hogy érvelésével magatartásukat igazolta és állásfoglalásában felmentette őket. Mintha nem érzékelte volna, hogy a hivatali eljárást a megvádolt tisztviselő szerepe érdekli, nem pedig a házmegbízottak, ahogy azt sem érzékelte, hogy a házmegbízottak hatósági jogkört kisajátítva jártak el: közbelépésüket a hatósági kiutalás logikájában jogszerűnek értelmezte – „magánlaksértés pedig nem történt” –, figyelmen kívül hagyva a jogállami eljárási mód sérelmét.

Ehhez a félreértéshez kapcsolódik a jelentés másik jellemző vonása: a jogszerűség látszata. Így például a II. kerületiség vádja, amelynek semmiféle jogi alapja nem volt, a jelentésben mégis azt a látszatot kelti, mintha rendeleti előírás lenne. Könnyen elképzelhető, hogy a kevésbé iskolázott előjáró valóban abban a hitben volt, hogy ez a világnézetében gyökerező elem a jog által meghatározott kritérium, a hatósági kiutalási rendszer szerves része. Azt a feltételezést, hogy a jogszabályi előírásokat illetően akár tévedésben is lehetett, következésképp nem stratégiai, hanem akaratlan használatról lehetett szó, a jelentés egy logikai bukfen-

ce is megengedi. Az állt benne ugyanis, hogy „A panaszos Ländlerné és testvére dr. Molnár részéről tett azon bejelentést, amely Szakasits Árpád miniszterelnök helyettes úr, dr. Homolyai tjző elől. h. úr [értsd: tanácsjegyző előljáró-helyettes úr] és a fennálló törvények ellen hangzott volna el, a jegyzőkönyvekben foglaltak szerint a szoc. dem. párt egy nagyon régi harcos tagja tette amit a jegyzőkönyvben foglaltak szerint kijelentéseket ilyen értelemben Gazda Lajos htt. titkár valótlannak minősít”.⁹⁵ Amikor az incidens során a házmegbízottak részéről állítólag elhangzott politikai tartalmú kijelentések kapcsán először pártállásukkal felmenti őket, majd utána tagadja a vád valóságtartalmát, nem nehéz a munkáskáder hivatalos nyelvvvel folytatott küzdelmét érzékelni.

Ami a vasmunkásból lett előjárót illeti, úgy tűnik, nem sajátította el elég jól a hivatal jogi gondolkodásmódját. A felszíni látszatot teremtette meg – a jelentés vezérszála a jogos–jogtalan ellentétpár: Ländlerné jogtalanul költözött be, Balázsék igénye jogos, magánlaksértés pedig nem történt –, miközben a jog tartalmával, azaz a jogszabályi rendelkezésekkel nem volt teljesen tisztában, a jog keretét világnézetéből fakadó elemekkel töltötte meg. A jogszerűséghez viszont megpróbált alkalmazkodni, és nem lépett fel nyíltan az ideológia eszközével.

Az előjárónak, mint kommunistának, sajátja lehetett az a helyzetértelmezés, amelyet a házmegbízottak alkottak az esetről. De vajon mint a fővárosi közigazgatás egyik vezető pozícióját pártszempontok alapján betöltő személy, érvényesíthette-e ezt a fajta ideologikus helyzetértelmezést a hivatali eljárás során? És megpróbálta-e bárki más a kerületi közigazgatásban az ügyet a kommunista ideológia logikája szerint intézni? Vagyis bekerülhetett-e a kommunista helyzetértelmezés a közigazgatás döntéshozási gyakorlatába?

Az előjáróság másik, az ügyben szóhoz jutott vezető beosztású hivatalnoka dr. Kozma Tamás volt. Az ő ugyancsak a polgármesternek írt jelentése azonban már a pártállamban született, 1949 márciusában. A két jelentés között eltelt több mint egy év ellenére az ügy mintha semmit sem haladt volna előre. Dr. Kozma ugyanazokat a kérdéseket érintette, mint Kámány 1947 végén: a beköltöztetés mikéntjét, a házmegbízottak szerepét, valamint Ländlerné lakáshoz jutásának módját. Az ő jelentése ugyanúgy a házmegbízottak tisztázása és Ländlerné jogsértése körül forog. Állításai a lakáshivatal vezetőjének, Polyák Gyulának a vallomásán alapultak, amelyet pár nappal korábban vett fel. A lakáshivatal veze-

⁹⁵ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. kerületi előljáró jelentése a polgármesternek özv. Ländler Ákosné panasza tárgyában, 1947. december 29.

tője volt az, aki még 1947 végén az előzetes karhatalmi behelyezést végrehajtotta. A vallomás és nyomában a jelentés megint csak a házmegbízottakat akarta tisztázni: gyakorlatilag mindketten elhallgatták a karhatalmi behelyezést megelőző önkényes beköltöztetés tényét. Polyák Gyula azt vallotta, hogy „Nem felel meg a valóságnak özv. Lendrer Ákosné panasza, mivel a kérdéses behelyezés Balász Kálmán és családja részére a XIII. ker. Tüzér u. 50. sz. házban 1947. dec. 30-án d. u. 3 órakor történt”,⁹⁶ ennek nyomán pedig az előjáró-helyettes azt írta jelentésében, hogy „a végrehajtás foganatosítása 1947. dec. 30-án a Lakásügyi Döntőbizottság előzetes hozzájárulásával történt”.⁹⁷ Ugyanakkor ezt a jelentés még egy további elemmel is kiegészítette. A vallomásról felvett jegyzőkönyvtől eltérően ugyanis kitért arra, hogy „a végrehajtásnál a tömbtestület is ott volt és a közönség hangját hallatta, mert rendkívül nagy volt a környék felháborodása Lendler Ákosné jogosulatlan önkényes beköltözködése miatt, miáltal megakadályozta, hogy a nála jóval igényjogosultabb Balázs Kálmán lakáshoz jusson”.⁹⁸ Az, hogy a végrehajtásnál a házmegbízotti testület is jelen volt, meg is felelt a valóságnak: a végrehajtásnál felvett jegyzőkönyv szerint a lakáshivatal vezetője, az őt kísérő rendőr, valamint a lakóház részéről megjelent házgondnok és tömbmegbízott mellett Gazda Lajos is ott volt. A betoldott elem azonban olyan benyomást kelt, mintha egy sajátos áttétellel mintegy igazolni akarta volna a házmegbízottak jelenlétét, azonban nem az önkényes beköltöztetés kapcsán, amelyről egyébként hallgatott, hanem a karhatalmi behelyezésre vonatkozóan. Ráadásul megint csak a lakóhelyi közösségi szolidaritás ideologikus motívumát használta fel.

Ländlerné lakáshoz jutását illetően érvelésének kulcsa a lakás átjárt-szása. Ländlerné másik kerületből érkezése itt is szerepet kapott, azonban csak annyiban, hogy a lakás átjárt-szása nélkül mint másik kerületben élő nem szerzett volna tudomást a bérlemény megüresedéséről. Sőt, Ländlerné ebben az esetben nem is II. kerületiként határozódott meg, hanem V. kerületiként, nyilván rokonaihoz kötődő ideiglenes lakhelyére utalva. A jelentés mindemellett ugyanúgy nem tért ki a megvádolt előjárósági tisztviselő szerepére, mint Kámány János. Míg azonban ez a hangsúlyáthelyezés Kámány János pályafutása ismeretében kevésbé meglepő, addig a jogot végzett, közigazgatási vizsgát tett és a kerületi

⁹⁶ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. A XIII. kerületi előjáróságon Polyák Gyula lakáshivatali vezető vallomásától felvett jegyzőkönyv, 1949. március 12.

⁹⁷ BFL IV. 1432. a. 2289/1949. Dr. Kozma Tamás előjáró-helyettes jelentése a polgármesternek, 1949. március 14.

⁹⁸ Uo.

közigazgatás számarlétráján szocializálódó dr. Kozma Tamás részéről annál különösebb. Nehezen elképzelhető, hogy ne lett volna tisztában a hivatali vizsgálat jogi tétjével, hogy jogásként ne érzekelte volna, hogy a kérdés nem a házmegbízottak megítélése, mert abban az előjáráság nem illetékes. Ezek szerint viszont jelentésével egy másfajta elvárásnak akart megfelelni.

A jelentés szövegezése – nyelvhasználatát és helyesírását tekintve is – nem annyira egy jogi végzettségű személy írásmódjára, mint inkább a közigazgatás hivatalnoki székeibe politikai és nem szakmai szempontok szerint újonnan bekerült, megfelelő végzettséggel nem rendelkező káderek valamelyikének fogalmazási nehézségeire emlékeztet, a jelentést azonban dr. Kozma Tamás írta alá. Így talán megengedhető az az állítás, miszerint nem lehet véletlen, hogy a leépített dr. Homolyai helyébe egy olyan személy került az előjáró-helyettesi pozícióba, a kommunista Kármány János mellé, aki a leginkább a házmegbízottak érvelési módját felidéző motívumokat alkalmazni tudta (vagy legalábbis áldását adta rá). Még ha a házmegbízottak helyzetértelmezésének osztályharcos szemlélete nem is jelenik meg benne nyíltan, a jelentés a normasértők behatolásával szemben a helyi közösségben megnyilvánuló szolidaritásnak adott hangot hivatalos közegben, egy olyan motívum révén, amely rendszeresen megjelent a különböző pártállami hatóságok ügyirataiban. Például egy „osztályellenséget” megfigyelés alatt tartó ÁVH-s ezredes feljegyzésében a következőképpen: „Lakóhelyén többször tett demokráciaellenes kijelentéseket, amerikai barát propagandát folytat. A házban, ahol lakik mindenki haragszik rá, senkivel nem tud kijönni, szeretnék, ha a házból eltávolítanák.”⁹⁹ Vagy hasonlóképpen egy tanácsi jelentésben, amely az 1951. évi kitelepítés kapcsán született: „1951. július hó 3-iki leltározás alkalmával Dózsa György út 8. I. 9. Láng Márton kitelepítése alkalmával a házbanlakók örömmel fogadták a kitelepítést, mert Lángék semmiféle termelőmunkába soha nem vettek részt. A ház lakói szerint a kitelepített két vagon tüzelőt szállított el azonkívül 1.1/2. q zsírt, 1. zsák szappant, sok rúd téliszalámit.”¹⁰⁰ A VI. kerületi tanács pedig 1950 decemberében arról írt a *Világosság* szerkesztőségének, hogy egy Szinyei Merse utcai házban a lakótanács működésének részeként „a renitens lakókat az általuk megalakított fegyelmi bizottság elé viszik

⁹⁹ MOL M-KS 276–65. Rákosi Mátyás titkári iratai. 378. ő. e. 156. Ferencsik ezredes szigorúan bizalmas feljegyzése özv. Hoffmann Bélánéről, 1952. október 13.

¹⁰⁰ BFL XXIII. 106. h. Budapest Fővárosi Tanács VB Igazgatási Osztályának iratai. A kitelepítésekkel kapcsolatos iratok. 1. doboz. A VII. Kerületi Tanács VB szigorúan bizalmas jelentése a Fővárosi Tanács VB Igazgatási Osztályának, 1951. július 4.

és csasztuskákkal kiéneklük”.¹⁰¹ Az osztályellenséggel szemben fellépő helyi közösségi szolidaritás motívuma összetéveszthetetlenül a kommunista gondolkodásmódba illeszkedett, amely ekkorra már az államhatalmi ideológia pozíciójába került.

A polgármesterhez intézett két jelentés, a kommunista előljáró 1947 végi jelentése, valamint a feltehetően politikai szempontok szerint pozíciót kapott előljáró-helyettes 1949. márciusi jelentése két alapvető közös sajátossággal bírt. Anélkül, hogy a konfliktust ideologikus sémákban jelenítették volna meg – ahogyan azt a házmegbízottak tették –, a helyzetről egyes elemeiben ideologikus motívumokat, illetve képzeteket integráló értelmezést alakítottak ki. Az 1947 végi jelentés azonban még mindezt a jogszerűség követésének szándékával tette, míg az 1949 tavaszán született jelentésben már nem érzékelhető a jogi külső fenntartásához való ragaszkodás. Itt az ideologikus elem magától értetődően van jelen a többi elem mellett. Ugyanakkor a két jelentés az ügyszökhöz való viszonyában is azonos rugóra járt. Alapjában tért el mindkettő a hivatali vizsgálatról abban, hogy nem a megvádolt tisztviselő szerepének tisztázása volt a céljuk, hanem a hivatali vizsgálat későbbi megállapítása szerint önhatalmúlag eljáró, azonban büntethetőségében a főváros hatáskörén kívül eső házmegbízottak fellépésének igazolása, mentése. Ez a hangsúlyeltolódás egyetlen módon magyarázható: a politikailag, ideológiailag elkötelezett testületet politikai, és nem jogi szempontok szerint próbálták tisztázni. Nem véletlen, hogy mindkét jelentésben ezen a ponton jelennek meg az érvelésben az ideologikus motívumok: mintha fellépésüket a hivatal, a jog világában is kizárólag ideologikus alapon gondolták volna igazolhatónak. Ez viszont egy alapvető kérdéshez vezet: mit árul el az, hogy a kerületi vezető tisztviselők számára ennyire nem volt egyértelmű, hogy a házmegbízottak nem lesznek felelősségre vonhatók az ügyben?

Jogszerűség és pártállamiság

A Tüzér utcai lakás ügyében a koalíciós időszak végének és a pártállam kezdetének politikai berendezkedése, illetve ennek hétköznapi működése két szál összefonódása révén mutatkozik meg. Balázsné azzal, hogy a házmegbízottak kerületi testületéhez fordult, egy olyan intézményt tett

¹⁰¹ BFL XXXV. 95. e. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának iratai. Adminisztratív Osztály. 10. doboz, 48. ő. e. A VI. Kerületi Tanács VB a Világosság szerkesztőségének, Pongrácz Zsuzsa elvtársnőnek, 1950. december 15.

a konfliktus szereplőjévé, amely az 1945 utáni első évek politikailag kisajátítható kulcsfogalmaira épült. A testület fellépése ebben az esetben is pontosan ezen a kisajátításon alapult: a lakosság érdekeinek védelme a munkáslakosság érdekvédelmére korlátozódott, anélkül, hogy ez a szűkítés a házmegbízotti intézmény jogi alapját képező szabályrendelet bármely pontját sértette volna.

A másik szál a budapestiek mindennapi életét meghatározó újfajta lakásbérleti rendszerbe szövődik bele. A fővárosi lakásállománynak a köz ellenőrzése és rendelkezése alá helyezése megváltoztatta a lakásbérlet magánszféraként való működését. Ebben az esetben a konfliktus kiváltója a lakáshoz való jogról alkotott képzeteknek, a lakásszerzés eltérő elgondolásainak ütközése volt. Mivel a lakás a köz rendelkezése alatt állt, így a közérdek nevében történő fellépéssel a közérdek politikailag értelmezhető, illetve kisajátítható fogalma révén a lakásbérlet gyakorlata a politikai mechanizmusok előtt is megnyílt. Megjelent a lakásügyi érdekérvényesítés politikai természetű eszköztára. A társadalom működésének, az állam berendezkedésének szempontjából az eldöntésre váró kérdés az volt, hogy ebben a lakásbérleti rendszerben, ahol a lakás magánszférájának határai átjárhatóvá váltak a köz számára, ezeknek a határoknak az átlépése jogi, avagy politikai alapon történik-e. Milyen lehetőségeit és eljárási szabályait adta meg a jog e határok átlépésének, és ehhez képest milyen felhatalmazásra hivatkozott és milyen eszközöket alkalmazott az érdekérvényesítés politikai módja? Megteremtődött-e a hétköznapiakban a lakás mint magánszféra határainak a jogtól elszakadó, politikai felhatalmazással és eszközökkel élő átlépése, és mindenekelőtt érvényesíthetőnek bizonyult-e az intézményrendszeren, a hivatalszervezeten belül?

Az úgy során a konfliktus értelmezését illetően lényegében kétféle nézőpont és eljárási mód jelentkezett anélkül, hogy a kettő közötti határvonal egybevágott volna a szereplők intézményes hovatartozásával. Egyik oldalon ott volt az a nézőpont, amely a házmegbízottak fellépését tekintette az ügy kulcsának, a másik oldalon pedig az, amely számára a tisztázandó kérdés a megvádolt előljárósági tisztviselő érintettsége volt. Míg az előbbi szemüvegen keresztül látta az eseményeket az ügyben hivatalból állást foglalni kénytelen teljes kerületi vezetés, addig az utóbbi látásmód csak fővárosi szinten, a tisztí főügyész által lefolytatott vizsgálatban jutott érvényre. A két felfogás mögött két eltérő logika állt.

A házmegbízottak, valamint Kámány János előljáró, dr. Kozma Tamás előljáró-helyettes és Polyák Gyula lakáshivatali vezető számára a vizsgálat és a felelősségre vonás tétje a házmegbízottak viselkedése volt, kettős értelemben is: egyrészt önkényes fellépésük, másrészt állítólagos poli-

tikai tartalmú kijelentéseik folytán. Lépéseik egyformán arra irányultak, hogy a házmegbízottakat mentseék, magatartásukat igazolják. Maguk a házmegbízottak is minden vizsgálódásnak elébe vágva és az általuk legmagasabbnak gondolt fórumhoz fordulva a munkásérdekkel érveltek fellépésük jogossága mellett. A házmegbízottak igazolására irányuló megrögzött szándék egyvalamire utal: arra, hogy nem volt megszokott módja a hasonló esetek megoldásának. Úgy tűnik, nem voltak tisztában azzal, hogy ennek a sajátos pozíciójú intézménynek a jogköre, cselekvésének határai hol húzódnak, és ellenőrzöttségét, felügyeletét tekintve miként tagolódik be a meglévő intézményrendszerbe. A jelek szerint az érdekérvényesítésnek ez a csatornája nem volt bejáratos, így működésének jogi körülményei és következményei nem voltak világosak, még a közigazgatás számára sem. Az, amit a tisztí főügyész az ügy lezárásaként kimondott, a kerületi vezetés számára nem volt magától értetődő.

Ugyanakkor a bizonytalanságnak ebben az állapotában sokatmondó, hogy a konfliktusról alkotott ilyen típusú elgondolások egyazon logikát követték. Az esetleg hivatali keretek között szankcionálható jogsértéssel gyanúsítható házmegbízottakat politikai logika szerint igyekeztek igazolni. Ennek során lényegében a pártállam működéséről alkotott elképzeléseik és elvárásaik szerint cselekedtek. Eszerint, mindazok cselekedete legitim és igazolható, akik a munkásosztály érdekében lépnek fel, akár úgy, hogy maguk is a Párt kötelékébe tartoznak, akár úgy, hogy annak ideáit valósítják meg. A hivatalos minőségben történő fellépés sem a jogszerűség szabálya szerint kerül megítélésre: a házmegbízottak beavatkozása a vitába nem az intézményi hatásköröket szabályozó jog megsértéseként értelmeződik, hanem a kommunista eszmék képvisellete szempontjából. A kerületi vezetés az ügyben a pártállam szabályai szerint járt el, a pártállam mechanizmusait próbálta működtetni a vita kapcsán dinamizálódó társadalmi térben.

Ezzel a kerületi szinten kialakított helyzetértelmezéssel szemben a közigazgatás fővárosi szintjén született végleges döntés nem a házmegbízottakról szólt. A tisztí főügyész a megvádolt előljárósági tisztviselő szerepét tisztázta, míg a házmegbízottakkal szembeni jogsérelmi panaszt kizárólag magánúton, bíróságilag érvényesíthetőnek mondta ki. A tisztí ügyészségi vizsgálat ezzel gyakorlatilag elment azon helyzetértelmezések mellett, amelyek kerületi szinten születtek, és a pártállami mechanizmusok helyett a jogszerűséget juttatta érvényre. A kerületi vezetés részéről a pártállami logika működtetésére megnyilvánuló szándékot teljes egészében mellőzte, ami értelmezhető úgy is, hogy kitért előle. Ezzel pedig nem döntött arról, hogy a kerület a saját maga által intézett ügyekben

követheti-e ezt a logikát. A kerületi vezetés kialakíthatott önmaga számára egy olyan mozgásteret, melyben saját szempontjait érvényesíthette, hiszen a fővárosi vezetés nem kérte rajtuk számon a jogszerűségtől idegen érvelést, csak egyszerűen elengedte a füle mellett. Ebből viszont kérdésfeltevésünkre nézve az is következik, hogy az részben megválaszolhatatlan marad: miután a rivális érvelésmódok megmérettetésére nem került sor, így nem tudjuk, mennyiben lett volna hatékony alkalmazásuk egy olyan esetben, amelyben ezeknek az érveléseknek tétje is van.

Az ügy azonban még ezzel a felemásságával együtt is alapvető jelenségeket fed fel. Egy olyan társadalom képe bontakozik ki, amely készen állt hétköznapi vitáinak politikai téttel való felruházására, politikai dimenzióba történő átfordítására. A tisztí főügyész kivételével az ügy valamennyi szereplője, legyen az állampolgár vagy hivatalnok, kísérletet tett politikai eszközök használatára. Miközben azonban Ländlerné a demokráciára irányuló fenyegetéssel szemben szankcionáló fellépést várt el, addig a fővárosi szint számára ez teljesen érdektelennek bizonyult. A közigazgatás malmai ezen a szinten zavar nélkül őröltek, semmi jele annak, hogy az újfajta legitimitású intézmény kizökkentette volna, zavart okozott volna benne. A szankcionálás igénye, amely Ländlerné magatartásában megnyilvánult, kívül esett a szakszerű hivatali ügymeneten – az egészen egyszerűen kizárta magából –, így csak politikai eszközökkel lett volna véghezvihető. Ugyanakkor nagyfokú volt a bizonytalanság abban a tekintetben, hogy milyen körülmények között, milyen csatornákon keresztül érvényesíthető a másik fajta politikai berendezkedés: hol húzódnak az újfajta politikai legitimáción alapuló érdekvédelmi szervek cselekvési határai, illetve hogyan illeszkednek a meglévő intézményrendszerhez, mely közegek fogékonyak a politikai érvelésre és melyek nem. És miközben Ländlerné és fivére, két olyan állampolgár, aki a demokráciát jogszerűségként értelmezte, nem tudott határvonalat húzni a konfliktuskezelés közigazgatási eljárása és politikai megoldási módja, azaz a politikum szférája között, addig az ügyben eljáró fővárosi közigazgatás számára ez a határvonalt egyértelmű és sértetlen volt. Így ebben az esetben a működésmódokat az mutatta meg, hogy a politikai jellegű érdekérvényesítés és a meglévő intézményrendszer konfrontálódás nélkül ment el egymás mellett.